

A G A P I J A.

Obraz iz jugoslovenske zgodovine.

V češčini spisal

Pr. Chocholoušek.

V OBLOVET.

Na svitlo dalo vredništvo slovenskega Glasnika.

1864.

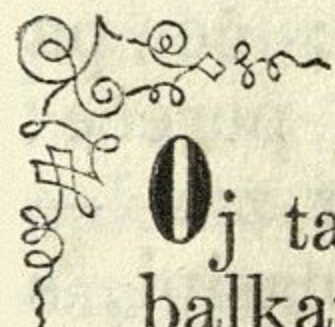
Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani.

55870

30002100

I.

Oj ta bolgarska krajina, okrožena z venci balkanskih gorá, kako je tam pa tam krasna, pa tudi kako pusta, kedar solnce svoje žarke vsiplje ná-njo! Kako veličastna, pa tudi kako žalotna je za okó, kedar mesec razsvitljuje njene loke, njene trate; kedar se zvézde kopljejo v rosi, lesketajoči na cveticah po krasnih in pustih, po veličastnih in žalostnih bolgarskih planotah! —

Tam, kjer je Turek razril stan, tam je vse mertvo: lesovi so požgani, sadno drevje je usahnilo, polje in cvetoče travnike so konji pomen drali s kopiti: v pusto Arabijo je Turek spremenil čarokrasne bolgarske planjave. Oko plava po téh pustinah, ali nikjer ne more najti počitka, samo daleč tamkej se dvigujejo minareti, drugod pa je vse pusto, vse žalostno. Dalje, zmirom dalje te nese nemi prijatelj, tvoj Alogon.*) Tam pa tam jezdiš mimo gomíl, pod kte-

*) Alogon, tako južni Slovan imenuje konja. Bolgar je kakor Beduin: zmirom je na konji, pa pogovarja se ž njim, kedar popotujeta sama, kakor da ga umeje.

rimi počivajo bolgarske rodovine, bolgarski vojvodje; mimo gomil, ki je Turek imenuje Tepe, Bolgar pak Hunke.*) Ali davni so že tisti časi, ko je Bolgar svojim vojvodom stavil take spominke; za zdaj mu ni nič drugega ostalo več, samo spomin na slavne preddece še; če pa vprašaš ga, kdo je postavil te gomile, poreče: „Naši očetje.“ — „Zakaj pa?“ — „Bog zna — zakaj!“ — Turek pa pravi, da so to nasipi, s katerih so zapovedavali vojski; nasipi, na katerih so se vili konjski repi. Tako neusmiljeni Turek Bolgarju mori tudi spomin na grobove njegovih očakov. —

Nov prizor za tvoje oko! Tukaj pa že poznaš, da ne praznuje roka pridnega Bolgarja, kajti zdaj si prišel s pustin — podobnih peščenim stepam v Aziji. Po nepregledni daljavi blodi tvoje oko, ali kamor koli gledaš, povsodi se po polji ziblje žito, ktero veter priklanja in dviguje; tamkaj zopet pisani travnici poje tvoje oko s svojo krasoto, travnici, ki do podnožja sezajo Balkanu, kateri svoje večidel osnežene verhove mogočno vspenja k nebu. Kakor kak gost oblak,

Bolgar pušča svojega konja, da se prosto pase; ke-
dar mu pa zažvižga, takrat je pa na enkrat pri njem,
kakor pes.

*) Hunke so 10—15 črevljev visoke ostrokrožne gomile. Največ jih je v Konici (Tatar-Pazardžiku) in Filipopelji v samokovske dolini.

tak je na obzorji Balkan, ki razpenja svoje mo-
gočne rame, in osnéžena temena mu leske-
čejo tako, kakor opal v solnčnem lesku. Zmi-
rom gostejše in neprijaznejše se zdaj kažejo ni-
žine in višine, na enkrat pa te obdajajo nepri-
jazni gorati kraji. Visoko nad teboj huči smeréčje,
za smerékami raste gosto mlado smeréčje, za tém
pak se černe skale vspenjajo v zrak; — še više!
osneženi verhovi molé v višine. V globoki pro-
padni, kraj ktere greš po poti, v tej potok
bobní in valove valí čez skaline, po katerih si
je moral izjésti strugo, da se na ravnini delí
na mnogo strani. Tak je Bolgarskej poverhni
obraz, ki zarés taja serce in vabi k sebi ter izbuja
razne čuti: radostne, pa tudi žalostne — ža-
lostne, ker spominjajo na bolgarsko osodo. —

Kdo morebiti ni še slišal o Bolgarjih, o
téh kristijanskih Slovanih, kako vzdihujejo
v turški sužnosti in v sužnosti še krutejših
poturčencev? — Ali komu, ki je že slišal o njih,
— komu ni solza prirosila v oko; komu se
ne smilijo ti kristijanski Slovani, kateri vse stiske,
vse muke poterpežljivo terpé na slavo Kristu-
sovi veri, za spomin na svoje preddede? — Bol-
garjem je ugasnila pozemska slava; njihovi carji
živé še samo v pripovedkah; na podertinah tro-
edinemu Bogu posvečenih cerkvá je Turek se-
zidal kervavo poslopje svoje vlade, poslopje, iz
kterega pada kamen za kamenom, dokler ne-

mara do cela ne razpade napósled? — Kdo to vé? Ali Bog je pravičen in ne pustí, da bi le Bolgar zmirom terpel za gréhe. Gotovo se ga usmili, in kakor véрно dete pritisne k svoji milosti, da se mu razjasni rosno oko.

* * *

Jasno je pomladno solnce nad bolgarskim Pomoravjem posijalo 1841. léta. Velika je bila takrat Morava, razprodíle so jo bile pomladne vode z raznih krajev. Neznano je valove podíla proti Serbskej, tako kakor da bi bila berž rada z zemlje, ktero je sužno ljudstvo kakor nebna rosa rosílo s svojimi solzami; derla je, valila valove na samostalno, na prosto Serbsko. —

V začetku mesca apríla je po njeni cvetoči obali, podobni pisanemu pogrínjalu, koračilo nekoliko oroženih mož. Pa ni bilo kazno, da so Bolgarji, ker Bolgar ne sme imeti nikakoršnega orožja, še špičastega noža ne, tudi péš nima navade da bi hodil, ampak zmirom je na konji, če ima še tako blizo domú ali pa kam od doma. Po drugi vnajšini se je pa precej videlo tem možém, kdo so. Pogleda so bili serčnega in skor zgolj orjaki; sicer strašno terpí Bolgar, ali vendar, ne pritličí ga sužnost. Temna volnena, pa tesna obléka je kazala njih krasno postavo, kazala lepo izrasene ude.

Pred njimi je šel možak — kak pet in tri-

desetak. Na kapi je imel rangerjevo pero, podobna, da je načelnik. Globoko je bil zamišljen, saj se vé, da ni premišljeval nič drugega nego to, kako da mora Bolgar vendar toliko terpéti, pa zato, ker je zvést očetovski veri, tako terdoveren, da se ne dá izneveriti pravoslavni Kristusovi veri, — zakaj vendar Bog tako dolgo časa odlaša, da ne oprostí svojih vernih? —

Zmajal je z glavó, ozerl se po krajini, obstal, snel puško s pleč, operljo na tla in obernil se k tovaršem: „Videli smo Korvingrad za jutra, kako krasno mésto! Kako veselo skače Morava okoli samih zidov, ta turški pes pa pustoši krasno lukovo in žitno polje okoli svojega ležišča in gnjije še na svoji leni koži, ko je solnce celo uro, še delj že na nebu, kaj ne, ali ni to pes, ta Turek?“

„Prav imaš, harambaša,“ oglaší se eden izmed njih, drugi so pa pokimali z glavami — „žal mi je rés, zakaj nismo nekolikokrat ustrélili, da bi bili izbudili te zaspance, še na straži so spali ti lenuhi.“

„Ali misliš?“ guncal se je na nogi harambaša. „Kaj pa, ko bi bil jaz rekel: mladenči, alo, poigrajte malo s puškami, postrelíte nekoliko pijanih Turkov, ki tam-le spé na straži, in vi bi je bili ogovorili s puškami, naznanili jim, da je harambaša Miloš blizo s svojimi hajduci, — no kaj pa potem? Mi bi se morali

ogniti na gore, in ne bi zdaj tako mirno hodili po krajini in ne budili ljudi, da je že čas vstati za Kristusovo vero, čas ugnati, čas potleči nje-nega vruga, gnati ga celó do Carigrada, da cerkev sv. Sofije dá pravoslavnemu kristijanu.“

„Dà, Bog daj!“ oglasé se vsi serditi, in povzdignejo vsak svojo čapko.

„Saj dade to,“ povzame harambaša Miloš z mogočnim glasom in jasnega obličja. „Kakor solnce vsak dan gotovo pluje po nebu in nikoli ne krene s svojega pota, tako gotovo povstane ljudstvo po obéh stranéh ob Balkanu, od Černega morja noter do Morave — po obalah, ktere rudé pred nami, povstane za sv. križ, da ga dvigne iz blata, in pravoslavni kristijan, da si vlasti dedšino svojih očetov. O ko bi bil le-ta ljud slušal takrat, ko je Kara Djordja*) pogane klestil na serbskih poljanah; ko bi bil poslušal moj glas, že pred 30 léti bi bil sv. križ lahko lesketal na vseh gradovih, po vseh bolgarskih méstih in terdnjavah, nič več bi se naši bratje ne pokorili, nič več ne uklanjali Turku — poganu iz pasjega rodú, ne kihal bi jim več v obraz, kedar se mu ljubi, ali pa še vse kaj geršega.“

„Dovoli, harambaša!“ oglasí se zopet eden izmed trume, najmlajši za vodníkom, „naj

*) Černi Juri.

tudi jaz povém, zakaj nismo takrat zgrabili za orožje, da ne bomo samo mi krivi, saj sem jaz tudi slišal, kako so bili tepeni Turci, ali pridno sem delal doma na polji, še zmenil se nisem za bojni hrup, ker vladike so se grozili, da nas izobči cerkev, ha! ti naši vladike, ti Fanariotje, ko bi teh ne bilo, kdaj bi že bil gagnil Islam po bolgarskih dolih in planih.“

„Kako to, da si še le zdaj tako spregledal?“ vpraša ga Miloš.

„Ker so Turci vse pobrali, kjer je bilo kaj, in jaz pobegnil med hajduke; ker sem slišal domoljube pope, aposteljne nebeške Triadice sv. Zofije, ki hodijo iz vasi v vas in ognjivo nagovarjajo kristijane, da je že čas ustaviti se vragu Kristusove vere in pogubiti ga, — to mi je razvnelo dušo, da sem sklenil umreti za sv. križ, umreti za Kristusovo vero in slavo nebeško.“ —

„Amen, amen!“ pristavi Miloš vès navdušen, kajti malokdaj se tihi, varni Bolgar vshiti tako, da je navdušen v besédah in djanji, ni tak, kakoršen je njegov sosed Serb; ali kedar se, takrat pa tem bolj predirajo njegove ognjive besede; in vsi hajduci potlej, — vsak je šepetnil: „Amen, tudi mi storimo tako!“ in k sercu pritisnil roko, kakor za prisego. Obrazi so se jim razjasnili, kakor da široke, dolge moravske do-

line vidiijo že osvobojene, kervoločne kristijanske preganjavce že ugnane.

„Tako se zgodí tedaj!“ djal je Miloš čez nekoliko časa, „vsa domovina je pripravljena, da križ dvigne iz blata; če vse dobro nasnujejo sveti možjé, razlagavci svetega pisma, potlej mi samo nastavimo ralo, da s korenino vred izrujemo ta prekleti polmesec, in našo zemljo da jo zapusté vsi, ki verujejo v tega prekletega proroka, v kervi omit da križ zmagoslavno zasveti na naših gorah, tako bode to!“

„No, tedaj!“ zasukne govor in čez pleča verže ročnico, „glejte, za tém gorskim robom, tam je Leskovec, kjer nam je šator pripravil pop Gavra, mož vzvišenega duha. Ondukaj se vsi snidemo, pa še le na večer, zató da po dnevi pozornosti ne izbudimo Turkom, saj véste, za dne se preganjajo po polji, pa nič za to jim, če tudi po žitu in luku. Ali skerbno stražite po vseh céstah, da bodete vedeli za vse, kaj se godí okoli, midva s popom določiva pa dan, kedaj se dvignemo na bolgarskega vruga, da tisto uro nad-enj planemo vsi od Mure noter do Černega morja po vsej Bolgarskej. Kristus z vami!“ še pristavi, potlej pa se oberne in dalje maha jo.

„Srečo!“ vošili so mu hajduci. Še nekoliko so se porazgovorili, potlej pa razšli na več strani, kakor je bilo: po eden, po dva ali trije skupaj. Samo dva sta na mestu ostala za stražo na césti

v Leskovec. Šla sta prav blizo k vodi, preiskala gosti viš (Riedgras), in vskrila se va-nj, zato da bi videla vse okoli po uni strani, samih pa da ju ne bi zapazil nihče.

Taki so bolgarski hajduci, bramba sužnim bratom. Samo po balkanskih gorah, po višinah je Bolgar svoboden, kakor nikjer drugej ne več. Tù si sv. znamenja stavi ob césti, ob potih, drugej jih pa ne smé, drago bi moral plačati — s smertjo; tù je Bolgar neizkaljene ohranil vse svoje dražesti: živost, ponos, plamečo ljubezen do svojega rodú, in romantično-heroično domišlijo, kajti tù ga hajduštvo brani strašne turške sile. Malo večih rodín (družin) je tacih, da nimajo med hajduci jih nekoliko izmed svojih. „Paša me je oropal, in poslal sem sina med hajduke,“ reče oča svoji rodini. Tak je značaj balkanskih Bolgarjev. A Turek se ne prederzne več tako, ne približa se taki rodini, vedoč, da mu je za petami hajduk, da se rada oglašá njegova puška, in le malokdaj — da se zastonj oglasi. — Ali že dolgo časa so hajduci čisto tihi po nižinah, vnovič so se prederznili Turci, ter zopet začeli ropati Bolgarje, ali hajduci so mirni, ni jih od nikoder.

„Allah, Allah!“ veselili so se Turci, „udarite jo na te robe, naj se valjajo v kervi in prahu ti kristijanski psi, za radovanke naj nam bodo njihove žene, in dekleta, — za nas naj

cvetó.“ Še krutejši je zdaj bil Mehmet, niški paša, in Husein, videmski vezir, si je gladil brado in bahal se: „Ukrotili smo hajduke, in ti kristijanski psi, kako krotki so zdaj! Toliko in toliko sem dal nabosti jih na kol, toliko je pa pod mečem poginilo jih, — Allah je edini Bog in Mohamed njegov prorok — vse njemu na slavo!“

Na vse strani pošilja posle in veléva, pse kristijane naj je še hujše zakujejo v sužnost, še gerše délajo ž njimi, da ne pozabijo, da je Mozlemin gospod, on pravovernik, — da je vladar svetá, in v prahu da se mu morajo uklanjati kavrinje. To je bilo jako všeč Mustafi, niškemu paši, z največo radostjo se je vedel čisto po nasvetu, kajti „koga bi se bali?“ djal je, „hajdukov ni nič več!“ Ali hajduci so bili po gorah. Videli so, v kacih stiskah so bratje. Z zobmi so škripali, ali vendar nobeden ni sprožil svoje puške, nobeden naznanil, da so hajduci še živi. „Saj pride čas, takrat vam vse poplačamo, le čakite, prekleti Turci!“ grozili so se in čistili orožje.

Dvanajst popov je šlo iz vasi v vas, od kraja do kraja po Bolgarskej; oznanovali so boj za sv. križ, za Kristusa in njegovo sveto vero, da bi Osmanu vzeli cerkev sv. Zofije v Carigradu, ker je že čas, da propade kervava turška vlada, in vragovi Kristusove vere da poginejo

od Donave vsi noter do carigraškega zida. Za duhovni so šli hajduci, da so se zmenili s starešinami, kedaj napoči vojska, da so napovedali vsaki občini stanovišče in opominjali, naj se vse skrivaj godí, da čisto nič ne zasluti Turek, zató da ga gotovejše zasači pogin. Zato se tudi hajduci niso nikjer nič prikazali, da je zabiti Turek rés mislil, da ni več hajdukov; za tega delj so Bolgarji bili tako mirni, samo gledat so hodili brate, ko so mučili je, zató da so še hujše razljutili se in prav uterdili svoj naklep. „Saj pridete v nebesa zató, ker terpite za Boga, za vero in našo svobodo!“ molili so natihoma, ko so merli bratje Bolgarji: žertve turške krutosti.

„Haha! kako hitro smo zadušili ošabnost raji, tem kristijanskim psom. Te kukavice, nič niso slutili, da je tako blizo nevarnost.“

Napočila je pomlad 1841. leta. Najviši harambaša, hajduški vodnik Miloš je prišel z gorá, in njegov poziv: „Orožite se in hajdi v boj!“ letel je po vsej Bolgarskej.

II.

Zanimljivo gledišče je bil ta dan vès Leskovec na levi obali bolgarske reke Morave. Spoštovani pop Gavra je imel znamenitega gosta, na večer je pričakoval jih pa še več. Vsak bi bil rad izvedel — kateri vsi pridejo, ali nobeden

ni nobenega povedal, dosti da so vedeli, kdo je pri popu, h kateremu so bili prišli starešine, da so se posvetovali ž njim. Popoldne je bojna novica že šla od hiše do hiše, in mladenči in možjé so v roke vzeli vsak svoje orožje in pregledali ga, — kar je bilo — vse: kose, motike, nekteri tudi svojo staro ročnico, ki je v zemlji imel zakopano, zato da Turci niso steknili in vzeli mu je.

„Predno se drugič prikaže polna luna, nabrušene bodo naše kose!“ djali so, in veselje jim je obletavalo obličja. Mladenči in dekleta so se sešli pred Gavrinim staniščem, matere in starčki — vsi. Pop Gavra je prišel vèn, in Miloš ž njim. Ukazal je rakije dati zbranim in čašo vina vsakemu.

„Pijte bratje, na bojno srečo!“ spregovorí Miloš in sname kapo, „da bi nas Bog blagoslovil na dan naše bitve.“ —

„Dà, Bog daj!“ vskliknili so zbrani — vsi navdušeni, jedli in pili. Pa kmalo so pojedli vsak svoj obrok in izpili vsak svojo rakijo in vino. Mladenči so se vstopili na okrog, prijeli za roke vsak eno dekle in začeli plesati narodni plés „Kolo“ vpričo Miloša, njemu na čast, vmés pa so otožno péli spev, ki je prav od besede do besede tak-le:

Nimam ovec, nimam loke,
 Tolstih volov, plodnih njiv,
 Vinogradov, senčnih vertov,
 Snažne hiše, revno dekle!
 Nimam tega nič.

In dekleta so odpéle kakor slavčki:

Senčnih vertov, plodne njive
 Béle čede jaz ne maram;
 Vzemi le me za ovčico,
 Tvoj poljubek bo vinograd,
 Tvoje serce le želim.

Zdaj so pa zopet mladenči povzeli:

Oj Bolgarka! krasno volno
 In vreteno hočem dati,
 Srajčico za svatbo spredi,
 Bélo rjuho pa za postljo
 Kjer boš ženka sladko spala.

Krasen je pogled na krepke, postavne mlade Bolgarje in Bolgarke. Aj, te bolgarske mladenke! Koga ne prevzame čudo, ko jih vidi, ker so tako krasne! Koga ne prevzemó! Tako visoke postave so Bolgarke, močne skor tako, kakor moški, in umétalne, da zavzet človek gleda za njimi, kakor za urno gazelo v pustini, ali za labudom na jezeru. Malarji, ki bi radi videli obraze Peruginove, déla Fiesolova in šole florentinske, na Balkan naj popotvajo. A Bolgarji vedó to, da ima malokteriči narod tako krasne žene in mladenke. Z veliko všečnostjo so starši

gledali plesavce in plesavke in natezali pasove: „Krasni so naši otroci! pa da bi cveli za te preklete prorokovce? Nikdar več!“

„No, dobro!“ stopi mède-nje pop Gavra, „nič več naj pogan ne skruni bolgarske kervi, nič več ne skruni naših cerkvá!“

„To moramo ustaviti!“ oglasé se vsi moški.

„Za Boga in za domovino!“ djál je Miloš bliže stopivši, „za rodino in čast svojih žen in hčeri — pripravite vsak svoj život. Kdo je že videl tako krasoto med Turkinjami — med sužnicami v haremu! Vse carjeve sužnice v Carigradu ne odveljajo Agapije same, ktera tam-le svojemu ženinu ob boku od same krasote tako blišči med družimi dekleti, kakor solnce med zvézdami. Zarés — nisem še videl krasnejšega dekleta nikjer, na vsej Bolgarskej ne.“

„Pa tudi vernejše ne, ne vém, — komaj bi je našel, junaški Miloš!“ — djál je Gavra. „Prej enkrat že je prijezdil sém mlad Turek, bogat in slaven Turkom, saj poznaš sinovca krutega niškega paše.“

„Poznam ga vraga,“ poterdí Miloš, „saj imava že precej skupaj; kedar se zadeneva, ne vém, kako bode za-nj. No, kaj pa na dalje?“ vpraša.

„Ej, nagovarjal jo je, naj zapustí svojega Boga,“ nadaljuje Gavra, „da bi se prodala hudíču, bogastvo je obétal jej in posvetno slavo,

ta zabitec! marsiktero bi nemara omamile te njegove beséde, kajti krasen je ta vrag, besedí je prav sladkih, ali Agapija ga vendar ni hotéla slišati. Škripal je z zobmi in z maščevanjem grozil se, tako je jeza terla ga zató. Ha! naj le pride maščevat se, kedar pride, takrat naj pa rajše naše maščevanje zadene ga.

Miloš se je zamislil: „Čuj, čestiti oče! dobro bi bilo, ko bi se tvoja hči skrila do takrat.“ —

„A zakaj?“ odverne postaren mož, kateri radosten ni védel, kaj bi, ko sta govorila Gavra in Miloš. „Zakaj to? Ali bi bila varnejša nego v očini hiši? Naj le pride, presneta bodi, pokazemo mu pot nazaj, in saj Ivanica berž odpelje nevésto na dom, le pogledi ga, harambaša! ali ni korenjak, da je bode branil?“

Ivanica je bil mladenič, star kacih 24 lét, visoke postave, močnih in berhkih udov, s kratka: krasnejšega moža ne bi bila lahko dobila Agapija. Razkošno, iskreče je stermel v nevésto, ki je še krasnejša bila za bélim zavojem, na katerem je roža rudéla jej nad temenom! Druge dekleta, ne še nevéste, imele so pa goste krasne lasé spete v kito in na glavah vsaka svoj venec iz rož.

Dopadno je Miloš pogledal krasnega ženina, ali na enkrat je Gavra prijel ga za roko in pokazal mu v dalečino. Ker so bolgarske vasi nizke, hiše raztresene in precéj narazen, nič ne branijo očesu v daljino.

„Turci!“ zaupije na enkrat hajduk.

„Na mah je nehalo pětje, prenehal ples, dekleta so prebledéle in v zadregi — kar spogledali so se moški in tlačili k popu in k hajduškemu vodniku, kakor radi, da bi jim navštovala, kaj naj započnó. Mladenči so vikali, naj vse zgrabi za orožje.

Ali Miloš je bil pokojen, priča, da je že navajen nenavadnosti, kajti hajduk je vsak trenutek pripravljen za boj, bodi-si iz spanja izbujen, ali če mora od radovanek, vselej vé, kaj ima činiti, nobenkrat ne trati modrega premišljevanja.

„Od Korvingrada jézdijo,“ spregovori na pol glasno, „ti pogani, kaj niso mogli po navadnem poti? Da le mendrajo krasno lukó in teptajo setvo, da serce bolí človeka, — rés! — Škoda, da hajdukom nisem vzel v misel, naj bi jim o tacih namerkih z ročnicami pokazali, kod je pravi pot, prav na roci so jim. — Ej, pa kaj govorim, izdali bi se hajduci tako. No, no, kaj ni vas več? — Alo mladenči!“ oberne se, „nič ne dajte poznati, iznova začnite, „Kolo,“ saj je samo šest jih!“

Zopet so mladenči vsak svojo dekle prijeli za roko in začeli plesati, vmés pa so žalostno péli.

„A vi,“ oberne se Miloš k starejšim, „bodite pokorni, tako kakor ste sicer vselej, dámo

blato žreti tem poganom. Ali hudič, ta bode vesel, ko ga popademo za roge! Ah, aha! Gavra, Gavra!“ vikne na enkrat in zopet proti Turkom gleda, „gledi, Ismael, sinovec niškega Mehmeta!“

„Ta satan, da še zmirom stiče za to čisto dušo?“ djalo je Gavra, in ozerl se na stran na Agapijinega očeta.

„Tudi on je že poznal, da je Ismael. Stresnil se je. Ali zopet se je spametoval, in pokojno gledal prihajajoče in momlal sam zá-se: „Če le nepošteno pogleda na mojo hčer, razkoljem mu bučo, ako tudi utegnem večno pogubljen biti zato.“

Prav blizo so se bili že prignali Turci, in Bolgarji so zdaj spoznali, ti mehkužni, meršavi Muzulmanje sterhlih obrazov in vdertih kalnih oči — da so mogočni niški špahi, Ismaelovi prijatelji.

Ustavili so konje, kakor da bi se bilo nenadno zdélo jim in za malo, ali zato ker ni nobeden na zemljo padel prèd-nje in z dobrodošlico pozdravil jih, ali pa je prevzel je krasni ples.

Hajduk je berž pero vzel s svoje čapke, pokimal, in starešine so se Turkom bližali, vsi s pobešenimi očmi in priklonjeni, ples je prenehal, in vsi so se z največo pokornostjo obrnili k svojim dozdanjim zapovednikom in mučivcem. Ali skrivej so pa škripali, marsikteri je pest naredil, raji bi bili kervave rane sékali

ošabnim Turkom nego prilizovali se jim, ali ni še bil čas za to, varni Bolgar uzde ne pustí prècej pervi jezi.

„Očito je,“ vikne Ismael, „kako milostno vlada véliki Mehmet-paša, ali ti kaurinje vendar-le žnedrajo, da jim je jarem pretežek. Kdo je pa že videl kedaj,“ oberne se k starešinam, „kdo je videl, da bi raja, sužnici, ki živé ob pravovernih — ob njih milosti, da taki psi pa plešejo; v prahu bi se morali valjati, pa ne plešati, kedar se bližajo njih gospodje?“

„Odpusti gospod,“ zaprosi najstarejši starešina, „vémo, da je Osman —“

„Allah!“ vikne eden izmed špahov, „ta garjevec, še tega ne vé, kako mora s pravovernimi govoriti! — Allah Bismallah! z jataganom te naučim, da bodeš prav govoril s svojim tšorbadšijo,*) ti stari pes!“ in potegne jatagan iz nožnice, ali le samo en splošen giblje v celi skupščini mu je strah zavdal in Ismael šepnil na uho: „Nikar, ali ne véš, zakaj smo prišli semkej?“

Ogleduh je samo zasuknil jatagan, poplej pa vteknil ga nazaj.

„Aj vémo,“ povzel je Miloš bliže stopivši, „čestivec vélicege proroka, kterega osvetljuje

*) Gospod življenja. Tako morajo Bolgarji imenovati paše in druge mogočne Turke.

Allahovo obličje, obličje vélicega Boga, da je on gospod našemu življenju, zatorej odpusti, saj véš, da kristijan ima oko slépo.“

Vsi Turci so se ozerli na tega novega besednika, kateri jim je bistro gledal v obraze. Skor nekako všeč so jim bile njegove beséde, da-si bi résni pogled, njegova ravna postava bila prav lahko razžalila je; no, pa špahi so si gladili berke, le Ismael, ta je šepetal sam zase: „Lisica je zvita, časi tudi sama kožo nese h kerznarju. Tvoja sreča, kaurin, da imam drug namen danes.“

Djal je na videz pokojno, kakor da bi bil do cela zadovoljen s tacim odgovorom: „Allah kérim! usmiljen je Bog, in kdor veruje v njegovega proroka, ta pije iz studenca njegove usmiljenosti, tudi mi odpuščamo vam. Resnico si govoril, kosro, obernil se je k hajduku, saj kristijan je oslepljen, sicer bi se ne bilo v besedo vtikalo to tujče, ker sem tù — jaz tujec.“

„Nisem védel, da ima sorodec sorodca za tujca,“ odverne Miloš.

„Ali ne veš za ferman vélicega Mehmet-paše,“ zadere se Ismael zopet: „Kdo se sme prederzniti in reči, jaz ne véem, kaj je rekel? Kdo je brez pašinega privoljenja vzel te pod strého.“*)

*) Gostoljubnost ima Bolgar za sveto dolžnost, ali Turci

„Jaz, gospod!“ pristopi pop Gavra, „sam povédi, ali bi bil mogel svojega sorodnika izpred duri odgnati žejnega in lačnega?“

„Naj pogine tak pès, kaj zató!“ vskipéla je serd Ismaelu, ali tudi v Milošu je začela buriti, on — hajduk je bil že navajen, da so Turci poklekovali prèd-enj in prosili ga za življenje, kedar je v boji gnal jih in maščeval se za svoje sužne brate; ni bil vajen drugače govoriti z njimi nego s strelom, ali pa s handžarjevim bleskom; po 30 létih danes prvič sliši Turka, da ga pita s psom, ali ne more se maščevati, ne more kazniti samoglavega Turka za tako ošabnost. Zaiskrilo se mu je oko, rudeč žar dolge serdí mu je šinil v obraz, nazaj je stopil za korak, kerčile so se mu pestí in vsi — možjé in mladenci so z grozečim pogledom obernili se proti Turkom. Tiho je nastalo tako, da so slišali vetrič po polji. Špahi so videli, da ni nič groza zaničljive raje, da se ne tresó: „Nemara pa da še živé hajduci, in da so blizo?“ povprašali so se in obledéli.

Miloš pa se je zopet premislil. „Moj največi dar tebi je bil zdaj-le, domovina!“ šepnil je žalosten, pobesil glavo in zopet bliže stopil k špa-

jo prepovedujejo mu. Kdor hoče na Bolgarskej kacega gosta vzeti pod streho, mora prej privoljenje kupiti od paše, sicer s palicami dobí po podplatih.

hom: „Gospod!“ djal je pokojno, ali résno, „tu vidiš, v kako nesrečo bi vas pehnila nepremišljena beséda. Tudi v zaničljivem rajevcu časi vskipí kri, in lahko bi vsa vas zapadla pašini osveti. Ali, kaj vaš prorok hoče, da kristijane nemilosérčno gonite v mesnice? Sam si djal, o gospod, Bog — da je usmiljen!“

Zavzeti so se gledali špahi, že dva mesca ni noben Bolgar tako govoril ž njimi, že dolgo se jim ni bil nobeden tako ustavil, za gotovo so zdaj védeli, da so zopet povzdignili glave hajduci, zató so na enkrat odnehali, — oh, hajduk je velik strah za Turka! —

„Rekel sem — rés, Allah-kérim!“ poterdil je Ismael in grizel ustnice, „zatorej — pozabljen bodi tvoj pregrešek, pravovernikova usmiljenost je slavna.“

Globoko se je priklonil Miloš, in po njegovem izgledu so se tudi drugi priklonili vsi. Zadovoljen s tako pokoro, mlaskne Ismael*) in nadaljuje: „Komur sveti žar Allahove milosti, temu milost izvira iz studenca, dokler ga ne oploví tako, kakor morje lahko ladijico — jaz bodem tudi činil po tem izgledu: obilo milost lil na vas, le veselíte se na dalje, čeravno ni da bi raja plesala vpričo pravovernih, na zani-

*) Kedar Turci hvalijo koga, vselej mlaskajo z jezikom, ne tleskajo z rokami kakor mi.

čevanje jim, to je le samo za takrat, kedar jim gospod velí, da ga kratkočasijo s svojimi norčavimi kratkočasnicami.“

Ali nobeden se ni genil s svojega mésta, samoglavo so mladenči gledali ošabnega Turka.

„Aj, kaj se obotavljate vžiti milostne dovolitve?“ djál je Miloš. „Jasni, véliki paša naj se prepriča, kako v Leskovcu žíví raja, ako njegov ljubček Ismael-beg kaj v misel vzame današnji dan?“

Na to so mladenči in dekleta stopili skúp na okrog, poprijeli se za roke in iznova krasno začeli „Kolo,“ ktero najlepše jasní zaumek splošne složnovoljnosti.

Samo Ivanica je svojo nevésto prijel za roko in na stran stopil ž njo: „Vse naj se zamotá, kolikor je moč — naj se gerdo godí, potlej bode všeč tém poganom. — Kaj? da bi tvojo krasoto gledali ti nečistniki — vsi pijani od opija in sladnosti, vsi izpiti, ki se opotičejo le v svojih haremih? Nikoli, tega ne tega, serce moje!“ nagnil se je k Agapiji, ktera je z glavo prikimala, in strahoma ozerla se na Ismaela.

„Aj, ti bledíš, kakor cvetica na Balkanu v snégu!“ ostermí Ivanica, „bledíš in treseš se, kakor bi se morska vila vznášala nad teboj? Agapija, moja draga, zakaj se treseš? ali ti je zopern pogled tega zapeljivca, ali kaj? Ali morebiti njemu in njegovim špahom iz očí puhtí

strup, da te ta morí, serce moje, kaj?“ povprašuje skerbno Bolgar, kterega le ljubezen tako pésniško razplamení v besédi in djanji, in tako razvname le žarljivost.

„Serce mi je tesno,“ šepeče deva, „persi se mi kerčijo, tako kakor bi se kaka huda nesreča stépala nad menoj. Ali to mine, milček moj, jaz sem déte! nasmejala se je, ali prisiljeno, nekako terpko.

„Opominja angel-varuh,“ zamisli se Ivanica, „in človek, pravoslavni kristijan, vsak ima angelja, in duhovi ga imajo v svoji oblasti!“ In oglednil se je: „Hm, kaka nevarnost? To je le slabost, ta ti beli rudeče rože na licih.“

„Ha, kako stoji ta budalasti rajavec,“ približa se Ivanici eden izmed špahov, „tako stoji tù, kakor da bi se ustaviti hotel svojim gospodom, in ima pri sebi dekle, ktera je vredna, da bi huriska bila v édenu, da bi blažila Allahove ljubljence, pa ne nečistega kosroa.“

Ognjeno je Ivanica gledal zaničevavca: „Ne zavidam te zarad tvoje huriske, kaj ti mar kristijanskih deklet!“ zaverne ga serčno.

„Hoj, gnjusobni sužnik!“ razhudi se špah, „zakaj nečastiš proroku brado, zakaj si ime njegovih hurisek vzel v svoja nečista usta?“

„Jaz sem kristijan, in verujem v pravega Boga in v Jezusa Kristusa,“ odgovorí Ivanica

jezno, „ti si pa proklet že od začetka sveta, priveržek hudičevega proroka!“

Ker je glasno govoril, zató so slišali ga vsi. Groza je spreletéla Bolgarje, še Miloša je prešinila gorkota. Turci so potegnili vsak svoj jatagan in planili k Ivanici: „Ubijte tega psa, proroka je onečastil!“

„Za orožje!“ hušknil je Miloš. „Hajduci in Miloš!“ hušknil je še enkrat in šinil po svojo ročnico v popovo hišo. „Hajduci in Miloš!“ hušknili so Bolgarji in tiščali v špahove; vsi so bili na enem kupu, možje so se tlačili naprej, ženske z otroci so pa gledale, kje bi ktera smuknila stran. Ivanica je špahovega konja zagrabil za uzdo, konj se je vspel na zadnje noge, da čudno da Turek ni vznak prebern timer se ž njega, ali tiste trenutke je jatagan zahučil Ivanici nad glavo, toda ni ga zadel, Ivanica je kakor blisk odskočil smertni rani; razlegnil se je vskrik tak, kakoršen se razlegne takrat, ko se človek neprevidoma zverne v prepad, pa da zaječí, ali pa, kedar zemlja začčenja boriti se pod njim; brezupen vskrik, kakoršen se privije čolnarju iz persi, ko ladija začne pokati pod njim, in ko mu valovi poslednjo diljo izbijo iz rok.

Agapija je bila ta čas že pri Ismaelu na konji; ko je bilo vse tako zmočeno, tačas jo je potegnil k sebi in nagnál konja, da je strašno

skakal. Zvésta dobra žival se je vspela, ali pretežko je bilo, z dvéma na sebi ni mogel glav preskočiti okolistoječim, od tega nenadnega dogodka skor omračenim kristijanom, poderl je nekoliko jih na tla, planil in derl iz vasi.

„Ismael ne prosi zastonj,“ vpil je bežé, „Allah, Allah!“

„Smert vam, kaurinje, smert, smert!“ derli so se špahi, ko so prederli živi zid in derli za Ismaelom, ali konji niso skakali čez trupla, ampak kopitali so po njih: kmalo so možgani šinili navzgor, kmalo čreva motala se kteremu konju okoli kopit, tako kakor kervave vervi.

Ta čas je Miloš priderl, ali vidil je, kaj se je zgodilo. Popravil si je lasé s čela, nastavil ročnico. Turci so bili sicer že skor kacih 200 korakov daleč, ali vendar, zablisnilo se je, eden izmed špahov je vskriknil, omahnil na sedlu in mertev zvernil se na tla. Ustavili so se Turci za malo trenutkov in vsi zmočeni, prestrašeni so gledali tovarša.

„Hajduci in osveta!“ hušknil je Miloš in vnovič nabil ročnico.

„Allah-kérim!“ vikali so Turci pri mertvem tovaršu, — „nič več ti ni treba kristijanskih momek,*) ki nas čakajo v Nišu, Asrael**) je za-

*) Momka — mladenka.

**) Asrael — smertni angelj.

klofotal nad tvojim životom!“ Pa spodbodli so vsak svojega konja, vpili: „Hajduci so nam za petami!“ in derli še dvakrat hujše.

„Na konje, na konje!“ vikali so Bolgarji, ko so se zavedeli, in v malo trenutkih so vsi bili na konjih, samo Ivanica ne: besno je gledal za Turci, ki so béžali z nevésto. Konj ga je bil s podkvo ranil na glavo, kri mu je kapala po bradi, ali nič ni védel za to. Pobratimi so zavsédli vsak svojega konja, da bi jo ulili za lupežem, ki je odnesel mu nevésto, on pa ni genil se z mésta. Stermé je gledal za svojo nevésto in vskriknil, kakor bi z edinim tém vskrikom bil hotel zadušiti žalost, ki mu je tergala persi. Na tla se je zgrudil in v grozni bolésti roke ril v zemljo: „Agapija, Agapija! izgubljena! Bog mi bodi milostljiv!“

„Saj ti jo dobomo nazaj, Ivanica,“ viknili so mladenči, švignili vsak svojega konja in ulili jo za pogani.

„Stojte!“ zagermí Miloš. „Gledite, kako daleč narazen ste vi pa poganje — goníte orla na Balkanu!“ Ker je védel, da so vsi slišali ga, operl je ročnico na zemljo in gledal za junaci: „Junaci poznajo glas moje ročnice, da bi Bog ukazoval njihovim svinčenkam, kam?!“ V dalečini je zablisnilo, temen strel se je razlegnil, Turci so se ustavili zopet za nekoliko trenutkov, in zopet blesk in jek, in Turci so zopet derli

naprej, ali manj jih je bilo nego ko so bili v Leskovcu. Béli Agapijin zavoj je pa še zmirom plapolal na konji, in dobro se je videl rudeči Ismaelov kaftan, na enkrat pa so izginili Turci, da ni bilo nobenega sledú za njimi, le konjska kopita so se poznala še v travi. Trije konji, bogato osedlani z dragocenimi čabraki so tékali po plani.

„Očaran je,“ djál je Miloš sam zá-se, „dvakrat so vstrélili hajduci, dva pogana sta izdihnila svoji černi duši, ali Ismael je očaran, nobena krogla ga ni zadéla.“

III.

Silna truma Arbanašev je še tisti dan šla z oddelkom nizama*) iz Korvingrada, ali kakor Turek imenuje to terdnjavo: iz Derbent-a. Šli so v Leskovec, da bi kaznili rajo, ker se je prederznila ter potegnila za človeška prava, ker so streljali na pravoverne, ki so jim unesli le eno momko. Turek misli, kristijanski pes — da mora hvaležen biti zató, če pravovernik milostivo pogleda njega ali pa na kako žensko.

*) Nizam — tako je ime turški vojski, evropski izučenej in oblečenej. Čudni so ti bojníci, sméšni, vsi razcapani so polki, bosí, in kakor hitro pridejo z vojišča, precej bégajo po stari navadi, tako, kakor kozli.

Trije špahi, mogočni in ljubljenci niškega paše, vélicega Mustafe, čegar brada vonja od same modrosti tako, kakor ambra muškatovala; kteremu iz ust žuboré milostne beséde tako, kakor iz očesa Allahu, kteri s svojimi žarki ogréva kraje, po kterih prebivajo verni njegovemu proroku, ki s svojim toplim dihom zori sadje po vertih in nedrija bolgarskim devam, tacega paše trijem ljubčkom so kaurinske svinčenke pogasile življenje, ej! strašna mora biti zato osveta.

„Leskovec mora pogoréti, žene in mladenke naj bodo kmalo vlast nepremagljivih vojniov koranovih, možjé naj pogagajo pod mečem ali pa v plamenu, otroke pa poprodamo v sužnost.“

Tako je kiaji*) ukazal paša, ki je stoloval v Derbent-u, in divje trume Arbanašev in nizama so se gnale z radostnim krikom: „Ya gaza, ya džedid.“**) Že prej so se veselili tiste razkošnosti, ki so si jo obétali od krasnih Bolgarek v Leskovcu.

Ali čem delj so šli, tem drobnejše so koráčili. Na vse strani so zijali, da bi bili videli ali slišali, ali so hajduci kje blizo.

Že so bili na méstu, kjer sta bila pala dva

*) Kiaja — pašin naméstnik. Vsak paša ima še bajraktarja ali praporščeka, kteri konjske repe nosi pred njim.

**) Ali smert ali zmago.

špaha, ki sti ju poderli s konja svinčenki, s kterima sta jima bila posvétila dva Miloševa hajduka — v višu na obali pri reci Moravi skrita, zató da sta stražila césto.

Dve luži kerví, nekoliko korakov narazen, zemlja, razrita v smertnem boji, to jim je kazalo mésto, kjer je razuzdana špaha bila zasačila pravična smert.

Solnce je že zahajalo, poslednji žarki so odsévali na Moravi in pred Turki je rudel ves Leskovec. „Naprej, naprej!“ vikne kiaja, „še pred solnčnim zahodom naj se naša maščevalnost ohladi s kervjó zaničljivih kaurinov!“

Ker so videli kri, ki se je bila natekla špaha iz gréšnih trupel, razdražene so se muslimanske trume gnale naprej z neznanim krikom. Skor kobalili so drug čez družega, tako so derli, zméšal se je nizam z Arbanaši, kajti Turek ni navajen na red: kakor kozli, tako so derli — vsi zméšani.

Ali na enkrat so obstali, Leskovec je bil že pred njimi. Obétali so si razkošne radovanke, vpričo ječečih umirajočih in krasnim Bolgarkam v naročjih, ali goljufali so se: čakale so jih le hajduške svinčenke, ostre kose in teške sekire v krepkih bolgarskih rokah.

Védel je Miloš, kaj Turki storé, saj česa neki ne vé hajduk? — Hajduci so po vseh ce-

stah in bližnjih gorah razstavljeni — vsi so slišali strel iz ročnice svojega harambaše; kakor mladi orli, tako so prileteli z gorá, in predno so Turci bili pri Leskovcu, ta čas je že 50 hajdukov bilo okoli svojega harambaše.

Zdaj je Miloš stopil izmed njih, šel tako daleč stran, da so lahko slišali ga Turci, in začel je: „Slišite me, vi lupežniki bolgarskih deklet, in ti kiaja tega prokletega paše, rabeljna Bolgarjev, ki se tam v Nišu od opija pijan valja v svojem haremu, to mu ukazuje Miloš, harambaša 30 hajdukom: jutri prideta oča in mati po Agapijo, ki je unesel jo ta pes Ismael, 5000 piastrov mu prineseta, odkupnino zá-njo. Če je pa ne izpustí, po hajdukovo bodem govoril ž njim!“ in udaril je na svojo puško.

„Hoj, ti psi!“ zavréla je jeza v kiaji, ki je šel pred svojo vojsko, „kako si upaš blato metati na pašino brado, ti pesji sin?“

„Kaj meni mar tvoj paša?“ zabrusil mu je jo Miloš, „on in ti — oba sta psa, da véš, hudičeva pogana, družega nič ne. Ali to ti povém, ti peklenško séme, Gavrilu — Agapijinemu očetu in njeni materi, če bode paša, ta pes kriv, da kteremu — ali njemu ali njej le samo en las pade z glave, varujte se potlej, vaša špaha veržem psom, naj ji raztergajo.“

Vso musulmansko vojsko je spreletéla groza. Turek — vsak se je zgenil, ko so bili zaslišali

take besede,*) še kiaja, ki je že odperta imel usta, da bi bil ali odgovoril, ali pa psovati začel, kar ostermel je in zadovolil se samo z besédami: „Allah-kérim! besna raja, kaj žlobudraš, kaj lajaš?“

„Tako učinim,“ poterdil je Miloš, „tako gotovo, kakor gotovo verujem v Jezusa Kristusa in njegovo sveto vero. — Ali zdaj,“ razkačil se je, „obernite se — in precej nazaj, in ti kiaja — berž se poberi nazaj v Niš. Prokleti poganje, hotéli ste rojiti v Leskovcu, ali gledite, svinca bi vam bili žreti dali hajduci, da bi vas bilo konec vseh, tedaj le urno nazaj, če ne, kmalo vam noge očarajo moji junaci, da se nobeden ne premakne več.“

Komej je izgovoril, skoči na stran, hajduci so sklonili vsak svojo ročnico, Musulmanje so pa kar obernili se, spustili v ték in ne prej ustavili, da so ušli hajduškim svinčenkam, ki so tako gosto padale, kakor dež, še le poglej so se obernili in s psovki začeli si hladiti serd.

IV.

V Nišu, v serailu paše Mustafe Agapija leží na divanu v krasni sobi. Tla so pogernjena z

*) Mohamedanje mislijo, da duša ne more v nebesa, če truplo ni zakopano v zemljo, glava, ali se derží trupla ali ne, to je vse eno. Najhujše za Turka je to, če
Agapija.

dragoceno šarenico, in drage sè zlatom vtkane zavése zakrivajo omréžena okna. — Dvé sužnici si prizadevate, da bi iz omedlévice izbudili krasno mladenko; napósled se jima je vendar posrečilo: bleda rudečica je oblila lilijnata lica devi, persi so se jej začele zopet dvigati tako, kakor valčki na jezerski poveršini.

„Mashallah!“¹⁾ spregovori sužnica zagorelega obličja, kakor egipško solnce opeka. Videlo se jej je, da je globoka, notranja žal zgodaj poparila jej mladost in postarala jo; nje medlo oko in nabrano čelo sta to živo pričala. „Mashallah!“ djala je, „nemara da bi bilo boljše zate, ko bi Asrael bil na veke obsenčil te s svojimi perutmi, da ne bi nikdar več bile odperle se tì oči nego da si se izdramila, da vsahneš kakor palma v puščavi. Krasna Peri²⁾ bi bila zdaj, in džini³⁾ bi ti stregli v édenu.“⁴⁾

„Kaj to govoriš, Zulma!“ zaverne jo terpko tovaršica, „saj nevernica ne more v éden med Peri-e, da bi džini stregli jej. — Kaka nesreča je pa tukej čaka? Na rokah bode nosil jo Ismael, zibala se bode v njegovi ljubezni, in se-

mertvi niso pokopani, da je živali tergajo ali kdo drug razterga, zató se tako bojé hajdukov, ker vedó, da ne pokopujejo mertvih Turkov.

¹⁾ Mashallah — Bog ti pomози!

²⁾ Peri — angelj z ženski podobno glavo.

³⁾ Džini — blaženi dobri duhovi.

⁴⁾ Éden — raj.

déla v dragocenosti in ljubezni — kaka nesreča je neki to? Oh, tudi jaz sem nekdam bila tako srečna, ali zli duh je pomračil mojo lepoto, zšla mi je krasota, in nič več je ni nazaj, in s krasoto vred mi je izginila tudi sreča.

„Ali si ljubila, Emina?“ povpraša Zulma nežno.

„E kaj mi za ljubezen mar?“ odgovori Emina, „saj sem v haremu vživala ljubezen, v haremu, kjer sem bila samooblastnica, kraljica.“

„A zdaj?“ vpraša Zulma.

„Zdaj?“ ponovi jezno Emina in vspne se. Že davno je bilo vgasnilo jej oko, zdaj pa se je zasvetilo tako svetlo, kakor utrinek, kedar ga veter razpiše: „Zdaj? — zdaj sem sužnica ondukej, kjer sem bila prej oblastnica. Zató zavidam vsaki svoji naméstnici, pa še celó kristijanki se moram uklanjati zdaj jaz, ki sem bila nekdam perva — sama, jaz sem sužnica pa kristijanki?“ — Ti spomini so jo razdražili.

Za roko je Zulma prijela razdraženo tovaršico, déla perst čez usta, in pomenljivo pogledala k durim.

Zaslišali ste lahke korake, ki so se bližali sobi. Emina, sicer najkrasnejša odaliska*) in tudi kraljica v haremu, ona je zajejala, stresnila

*) krasna sužnica v haremu.

se, pala na kolena, in zakrila si obličje. Zulma pa se je zopet nagnila k Agapiji, ki je že gledala nekoliko časa in s strahom se ozerla po neznani sobi.

„Ali ste že zasvétili zvezdi na modrem nebu tvojih oči?“ razveselí se dobra žena, čeravno je prej vošila mladenki, da se nikoli več ne bi odperle jej oči.

„Kje sem?“ vpraša Agapija natihoma in hoče vstati z divana.

„V serailu jasnega niškega paše,“ odgovori Zulma, „v haremu njegovega ljubljenca Ismael-bajraktarja.“

„Najsvetejša Mati, pomози mi!“ vzdihne Agapija in na pol vstane.

„Tiho!“ pošepeče jej Zulma na uho, ravno so se odpirale duri: „Le vdaj se vsa, če nečes biti mučena,“ pošepeta še berž, kajti Ismael je stopil v sobo.

Obe sužnici ste vstali in s pobéšenimi očmi, z rokami križem na persih čakali, kaj ukaže Ismael.

Mignil je z roko, in šli ste vèn; med durmi se je Zulma obernila še enkrat k Agapiji, spela roke in pokimala z glavo, naj se čisto vdá, pottlej je pa zaperla za seboj.

Videla je Agapija to, ali menda se ni bila še do cela izbudíla iz omedlévice, ali ka-li, ali pa je nova groza terla njeno dušo: ni razumela

Zulme. Samo kakor dvě ženski senci je videla, da ste šli iz sobe; videla, da je v tuji neznani sobi; videla krasoto, pa vse se jej je sanj zdélo in vertélo v glavi. Pred njo je stal Ismael, njen lupežnik, to je bila strašna resnica. Kakor bi bila kaka pustinska zver zerla vá-njo, tako je vskriknila prestrašena, ali vendar ni mogla oči obrniti ž njega, kakor bi bil kaj čarovnega imel na svojem obličji.

„Agapija!“ spregovori in spet obmolči.

„Saj pomniš,“ govori na dalje Ismael, „takrat sem — jaz bajraktar jasnega niškega paše prosil te samo za en pogled tvoje milosti, pred teboj, pred sužnico, pred kristijanko sem jaz tvoj gospod, jaz pravovernik ležal v prahu, da bi bila svoje milosti le enkrat kanila ná-me, da bi mi bila poživila dušo ž njo, kakor rosna kaplja poživi cvet, ali véš, kaj si mi odgovorila? — Odrinila si me od sebe, djala, da sem oslepjen, in ponašala si se z vero Isa Karsta*) — ha! tako si takrat govorila z menoj; ali kaj ta tvoj prorok, kaj je v primerji z Mohamedom, kaj tvoja vera v primerji alkoranu? Kaplja na skalo v primerji z morjem, medel utrinek v primerji s poldanskim solncem. Zató ste kukavice vi kosro-i, pahnjeni Allahu izpred obličja, le zató na svetu, da služite nam — njegovim ljub-

*) Kristusovo.

ljencem, in ti si meni odrekla, nič zménila se ne zá-me, kakor se arabski konj ne zméni za slamo, ne zmeni za oslovsko kermo; ti si ošabno pogledala me tako, kakor gospod pogleda svojega sužnika, ki mu prah kertači z nog, in jaz, ali véš, — osveto sem ti zaprisegel zató.“ Zdaj je umolknil za časek, zameknil se v Agapijo in prediral jo z očmi, ona pa se je oserčila. Gledal jo je, kakor da bi bil hotel izpoznati, kako so zadéle jo te besede. Ali pokojno je bilo njeno oko in na njenem mirnem skor mramorjevem obličji ni zapazil, da bi jej bil s svojimi besédami segel v serce. „Saj vidiš,“ djal je posmehljivo, „v moji oblasti si zdaj! — Lahko bi se osvetil, lahko tvoj život daroval svojej osveti, pustil te svojim sužnim. Ali ne, še zmirom čakam, napil bi se rad iz čaše tvoje milosti; če mi radovoljno podaš jo k ustim, nadarim te zató z ljubeznijo in bogastvom, za kakoršno vedó le sužnice sultanove v Carigradu, Padišahove, namestnikove Kalifov, ker si krasna in tako milotna, da bi še prorokove huriske zavidale ti zaradi milote, zató ni da bi se sužnik blažil v tvojem naročji, ampak vrédna si, da pravovernika blažiš. Odreci se Kristusu, kateri svoje vernike le suži, odreci se njegovi veri pa čestí Mohameda in njegov alkoran. Allah samo je Bog in Mohamed njegov prorok, na veke bodi češčno njegovo ime. On nam je dal oblast, da

vladamo vès svet, kedar pa osoda zmore nas in naš život, objame nas njegove ljubljence sedmero nebo. Neizmerne slasti bodo vživali pravoverni, večno krasne huriske je bodo stiskale na svoja nedrija, — huriske, katerim se obličja tako sveté, kakor mésec pomladi ponoči; katerim se oči svétijo tako, kakor solnčni lesk, in pravoverni bodo pili iz čaše njihove milosti, da bodo vsi opojeni, in Peri je bodo hranile z jedjo in pijačo neumerjočosti, ki vonja kakor bagdaška nafta, kakor balbeška roža. — Ha, to so radosti, to naše radovanke! Žene in déve naše merjó, potlej pa iz grobove sence gredó v večni raj, v neminljivo krasoto, da so tamkej huriske, da blažé Farine, in blažene da so same ž njimi vred. To je tako gotovo, kakor je Allah gotovo edini Bog in Mohamed gotovo njegov prorok! — Zakaj se obotavljaš, zakaj nečeš verovati va-nj, ki svoje čestitelje obilno plačuje z razkošnostjo? Daj, da te oblažim s svojo ljubeznijo že tù; kraljica bodeš v haremu, moja gospa, kraljica v vsem in povsod, koder in kamor seza moja moč. In po smerti? Ha, tam v édenu te čakajo radosti, kakoršnih še nisi okusila nikdar ne, vsa pozemska razkošnost je le senca komej, kakor kako péščeno zernice za péščeno pustino Saharo. — Izneveri se Kristusu, kateri je svojim naslednikom le sužnost zapustil; kateri vam ni

ničesar obljubil, kar bi vabilo serce, pojilo misli, sladilo življenje; pomohamedani se, postani moja žena, kraljica moja in moje veselje, blažen bodem, kedar mi zasveti žar tvoje milosti!“

Zdaj je sklonil glavo in stegnil roke: objel bi bil rad mladenko, ali ognila se mu je, poskočila je z divana in stala pred njim v vsej svoji krasoti, in deviški čestitljivosti. Kar goréla je rudečica jej v obličji, oko iskriilo se. Vzdignila je desnico proti njemu in navdušeno, serčno začela: „Turek! čertím te, tako čertim, kakor smertni greh, pa hočeš mojo ljubezen?! Moja ljubezen že plamení, — za ženina, kteremu si me ti odnesel. Ali čuj! vse ti odpustim in hvaležno se bodem spominjala te v molitvah, če me pustiš domú, le verjemi: tebe slépega čestitelja zapeljivega proroka — ne bodem te ljubila nikdar. Ha, jaz kristijanka — da bi pozabila na smert, ktero si ti zadal mojim sestram in bratom? Jaz — da bi se izneverila pravoslavni veri, za ljubezen prodala večno izveličanje? — Dokler serce bije v meni, čertim te, in ti hočeš mojo ljubezen? Oslépljenec! Jaz v Jezusa Kristusa verujem, a ti v tistega bedastega proroka.“

Divij jek se je prirnil Turku globoko iz persi, mertvaška bledost mu je oblila obraz, rudeč, goreč žar obliznil lica; kri je zalila oči; v ustih mu kipé péne — strašen je videti, ali brezi

strahú je Agapija gledala ga in pokojno čakala, kdaj strast prikipí iž njega.

„Pesja hči ti!“ zadere se, „kukavica kristijanska! Ne kraljica, ampak sužnica bodeš v haremu. Najslabejši v mojem domu bode lahko pométal s teboj, kakor bode hotel sam. Hoj, ti zaničuješ proroka,“ smejal se je, in kakor bi bil sikal, tako je šepetal; „čaki, videli bomo, ali bodeš čestila ga ali ne; še predno solnce porudí obzor, videli bomo, kako terdna je tvoja vera, — tezalnica, ta te pa gotovo pregovori za alkoran. Zaveržem te, kakor červivo jabelko, ali prej,“ — hudo je gledal, „objamem te še prej, ne kakor svojo kraljico, kraljico svojega serca, ampak — hahaha! Pri bradi prorokovi, pri sveti Kaabi, tako se zgodí, ti ne odideš moji osveti!“

Agapijo so pretresnile te beséde, muk se ni tako bala, kakor teh besed, kajti — česa se neki sramuje Turek?!

„A treseš se?“ vprašal je Ismael in zaničljivo smejal se.

„Ali menda méniš, da me tvoje grozítve izneverijo Bogu?“ zavernila ga je Agapija; „poskusi — Turek, ali so tvoje muke take, da bi zatajila svojega Odréšenika.“

„Videli bomo,“ nasmejal se je zaničljivo Ismael. Tako hladen je bil njegov glas, pa ravno ta njegova hladnost je bila tako strašna: „Allah-

kérim! Bog je usmiljen, ali jaz ne poznam nikakoršnega usmiljenja, izserkal sem mleko iz kokosa, lupíno pa zaženem stran, v blati naj se valja, v zaničevanji in sramoti. —

Prebledéla je déva, čern oblak pooblačil jej oko; pripravljena je bila na muke, na vse, kar le more terpinčiti in raniti telo; preterpela bi bila vse, v svésti, da Bog vidi njeno terpljenje, in ker je milostljiv, da jo vverstí med narodne mučenice; ali na to pa ni bila pripravljena, to je bilo vse kaj hujšega, hujše nego ktera-si bodi muka, kakoršna koli smert, zato se je tresla, zato viknila skor v nezavésti: „Ne, raji se pomohamedanim!“

Dobro je slišal Ismael te beséde. Precej se je razvedril. Naenkrat je izlila se mu iz očesa strastna jeza, in pal je pred-njo na koléna: „Allah je prišel v tvojo dušo in njegova milost počiva nad teboj. Carica! tù me imaš pred svojimi nogami! Odpusti, kar sem v slepi strasti govoril. Oh, daj, da zagledam tvoje očí, naj mi zasveti nebo, ki se skriva pod tvojimi obervmi, usmili se me, huriska moja!“ prosil jo je z nežnim glasom.

Pogledala je na-nj Agapija, ali ta pogled je bil brezživoten, medel, pogled umirajočega človeka.

Ismael — ta se je prestrašil: „Škodoželjni

duh se je vselil v tvoje oči," spregovoril je na pol glasno, „menda ne popari balkanske rože?“

Na enkrat je živost prešnila Agapijo. Vzdignili so se jej z obličja temni oblaki. Globoki vzdihi so se vili iz njenih persi in ustnice gibale se v šepetu: „Nemara da narod osvobodim tako?“

Tiho kakor v grobu je bilo nekoliko časa zdaj: ne on ne ona — nobeden ni čmerhnil. Napósled pa se je Agapija oserčila, roko podala Ismaelu in djala: „Čuj, Ismael! Podam se ti, ali samo, če nehaš preganjati kristijane, pa če me pustiš, da še enkrat vidim očeta, še enkrat objamem svojo dobro mater!“

„Vse, vse!“ razveselil se je Ismael, vstal in objel devico. „Koder seza moja moč, ondod nikjer ne umerje noben rajavec več, če je kateri tudi še tak jezljivec. Rada bi še videla očeta in mater, kaj ne? Le nuj, čeravno bi boljše bilo po mojih mislih, da ne bi nič več videla jih. Ali, ker hočeš, naj se zgodi tvoja!“

Zdaj je vstal in šel naravnost v sobo k paši.

Polnoč je že skor, ali Mustafa, niški paša, še sedi na svojem divanu.

Njegov molah,*) agi, ulemi, vsi svetovavci vsi so bili skupaj. Kiaja iz Korvingrada je bil prijezdil na konji — čisto mokrem, tako je dirjal. Sporočil je, kaj je naročil harambaša Miloš.

*) Najviši sodnik.

Preklel je Mustafa hajduke, preklel vse kristijane in zapovedal svojemu divanu skupaj, da se posvetuje ž njim o tako važni reči. Njegov milček in sinovec Ismael bajraktar se je vnel od ljubezni do kristijanke, in ta kukavica, ta smèt — ne da bi bila hvaležna in tal dotikala se s čelom, ker je pomilostil jo pravovérnik, ampak odrekla se mu je, odrinila ga od sebe, kakor kacega trapastega kaurina, kristijanskega psa. No, in ojačil jo je on, verni sin islamov, ti sužnici pa, ta kukavna raja se je prederznila, v bran postavila in streljala na-nj in na špahe, da so trije bili ustreljeni, da še zdaj niso v Mohamedovih nebesih njihove duše, ker niso še pokopani. Kaka pregréha, tako se more pregrešiti le kaurin; in ta pes hajduk, — v blatu naj pogine, ker je tako derzen, da hoče, da bi jo osvobodili to kaursko hčer, za katero se je vnela ljubezen enemu izmed prvih pravovérnikov? Ali zagrozil se je, da psom pomeče mertve špahe, da potlej njihove duše nikdar ne pridejo v nebesa, ktera je Mohamed obljubil svojim ljubljencem; večno bi morali bloditi po zemlji, kakor černe sence, tako kakor skalni duhovi, zató ker bi ne bila pokopana njihova trupla. A to so bili mogočni špahi, priljubljeni v jasnem Štambulu, bati se je, da se razburi ljudstvo, da se ulemi zakolnejo paši, in Padišah, ki je gülhanski hattišerif dal kristijanom na brambo, da

bi mu ne vzel konjskega repa in obdaril ga s kako bastonado, da bi v sedmo ječo ne dal zapreti ga? — Ali Allah-Akhbar — 5000 piastrov, to je bila presneta vada za lakotnega Mustafa! Bog je velik! to ni da bi pustil kar tako. Premišljuje paša, kmalo je za to, kmalo za to. Rad bi še pométal z rajo, žene ga pa tudi ljubezen do sinovca, in veliko odkupnino — rad bi jo tudi. Vès je v dimu, vès vtopljen v misli, neznansko kadí, da bi si ojačil možgane, ali čeravno mu brada vonja od same modrosti, vendar ne vé, ne more se odločiti, kaj bi, da bi na vsako stran bilo dobro za-nj. Rad bi mertve špahe, rad novce, in kristijansko devo, pa da bi hajduci in kaurinje poginili vsi od prvega do zadnjega — vse to bi naj raji.

„Skličite divan!“ določil je napósled. „Bog je velik in Mohamed njegov prorok. Videli bomo, kaj učinimo!“ in novi oblaci so se valili mu iz ust, silno je vlekel iz svojega čibuka.

„V Allahovem imenu,“ začel je Mustafapaša, ko je vès divan imel okoli sebe, „Ahmedkiaja govôri, kaj hoté od nas ti psi?“

Kiaja je navskriž dèl roke*) in začel: „Allah! Allah! naj njegova milost perší na pravovérnike tako, kakor mana iz nebes; naj jasni divan razsvetlí s svojo modrostjo in podaljša in blaží tvoje

*) Turkom znamenje največe pokornosti.

dnove — Mustafa, paša niški, mogočni gospod naš! Ismael — bajraktar, — srečen na veke! — Z nekolicimi svojih prijateljev, katerih imena niso tako neznana v životni knizi, ž njimi si danes jezdil, da bi kaurine oblažil s svojo milostjo: ker si izvolil si eno njihovih hčeri, ki je Allah ustvaril jo zató, da bi pravovérnika blažila, pa ne nečistega rajevca, šel si tjekaj, da bi to devo vzel za kaduno svojemu haremu, ali branili so se ti psi; kdo vendar more kljubovati in ustaviti se pravovérnikovi hrabrosti in njegovi moči?“

„Dobro, tako tako, Mashallah!“ razlegnilo se je po dvorani iz vseh gerl.

Kiaja je s pohvalo vpokojen govoril dalje: „Ali vendar — trije Ismael-bajraktarjevi spremniki so junaško umerli v boji za sv. al-koran.“

„Tedaj nesmertno pijačo pijó Peri-im iz rok,“ djali so ulemi in gladili si brade.

„Kdo bi odrekel vaši modrosti, kdo ne verjel besédam koranovih razlagavcev?“ obernil se je k njim kiaja, „kdo bi boljše vedel nego vi, ali je v sedmerih nebesih ali ne ta, ki ne počiva v rodni zemlji.“

„Ne pluvaj proti solncu, da ne onečediš svoje brade,“ oglasil se je kadi; „kako more v nebesa tak, čegar duh gleda grob telesa?“

„Rekel si to,“ odvernili je kiaja, „in naši

prijatelji niso še zazerli vrat v éden. In če ne oprostimo te mladenke, nikdar ne bodo videli jih?“

„Kako da so kaurinje tako derzni, da so se grozili tebi, — Ahmed-kiaja,“ vprašal je molah, saj si bil načelnik nepremagljivi pravoverni vojski?“

„Ali sem nemara njihov pes, da bi blato žerl, kedar bi oni hotéli?“ odgovoril je kiaja, „sami naj ga žró ti psi. Ali izgovarjali so se na gülhanski hattišerif, ki je Padišah bil dal ga, naméstnik Kalifom, da bi raja v senci njegove milosti pokojno obdélavala svoje polje in verno služila nam. Kaj bi bil pa moral sluga jasne Porte?“

„Ne blati svoje brade!“ razserdil se je na-nj paša, „jaz sem služabnik jasne Porte, ti si pa moj sužnik!“

„Večna — tvoja vlada, večna — tvoja sreča, nihče naj ne segne v tvoje pravice, veliki mogočni gospod! — Ali povédi, kaj bi bil moral tvoj sužnik, ko so se izgovarjali na tvojo milost in ponujali odkupnino? Kako bi bil mogel z mečem pokončati skesance, ki prosijo za tvojo milost? — Allah-kérim — Bog je usmiljen, in kdor se tako obnaša, kakor koranovi razlagavci velévajo nam, temu je serce polno usmiljenja. Zatorej — prosim te, in tvoj jasni divan, čegar modrost daleč seza, svetu daleč čez obor, — prosim, poduči me, kaj moram?“

Kiaja se je zamolčal, paša, kadi, ulemi in agi so se gledali, kakor pasji dnovi, čeravno bi bili po kiajinih besédah mogli soditi, da se ni bati hajdukov, njihove grozovitve, in da te kukavice živé le iz pašine milosti. Ali oni vedó, kaj so besede, da je tréba, da se v največi nevarnosti Turek hvali s svojo nepremagljivo močjó.

Divan je slišal kiajino hvalo in védel, kam meri vse to, vsak izmed njih bi bil tudi tako storil, saj bi bilo greh, da bi kak pravovernik drugače govoril.

„Kaj pa ti misliš, kadi? tvoja modrost je neizmerna,“ ogovoril ga je paša, „nasvetuj ti učenjak, ki nam pot kažeš v éden, ti — ki si v dotiki s svetniki, ki razlagaš učenosti, sveta bodi vsaka tvoja beséda!“

„Izpustiti moramo dekle, rekel sem!“ djál je ta čestitljivo, in da je poterdil, kar je rekel, prijel se je za brado.

„Bog ti ohrani razum, kadi!“ viknil je paša, „ali ne veš, da jo za kaduno hoče moj Ismael?“

„Kaj pa hattišerif?“ oglasili so se ulemi, „moramo izpustiti dekle, ni drugače.“

„Menda ste zijali v knjige kakor mezek v solnce, tako, da ste razum oslepili si!“ razserdil se je paša in ob tla udaril s čibukom. „Kaj misliš ti Jusuf — molah in vi agi?“

Ali molčali so vsi. Ker paša ni hotel slušati kadi-a in ulemov, kako bi neki oni kaj opravili

s svojim nasvetom? V veliki zadregi so bili zato.

„Kdo bi tebi svetoval, jasni paša?“ oglasil se je vendar molah napósled, „tebi, ki si studenec vse modrosti? — Veleučeni kadi, blagoslovi ga prorok, in koranovi razlagavci so povédali, jaz pa ménim, da ne smémo pustiti, da bi pravoverne duše blodile, kakor blodijo teh psov kristijanov.“

„Koliko že dajó?“ vprašal je paša kiajo, ker je videl, da so vsi zoper njega.

„Toliko, da rés ni nič, gospod!“ odgovoril je, „zaničevanje zá-te, ker moram povédati, — le 5000 piastrov.“

„Še tisoč naj pridadé, pa naj si jo vzemó potlej, ti psi!“ določil je paša napósled.

„Allah Akhbar! Bog je velik!“ viknili so vsi, „kdo je tako moder, kakor si ti?!“

„Pokličite Ismaela!“ velel je paša, kajti tudi Ismael bi bil moral biti v divanu, pa je bil pri Agapiji, kar nam je že znano, in ravno je šel, ko je velel paša, naj pokličejo ga.

Ko je Ismael stopil v skupščino in izvédel, kaj je sklenil divan in določil paša, zaničljivo se je nasmejajal: „Véliko paša, saj ne moreš več mladenke nazaj dati nevernikom.“

„Ali si pamet izgubil, ali kaj?“ začudil se je paša.

„Tega ne, zakaj!“ odvernili je Ismael, „ali
Agapija.

kdo je tako pameten, da je to nasvétoval, ta je pač slép kakor kert, gotovo še iztuhta, zakaj luna ponoči svéti, zakaj ne podnevi?“

„Ali sem jaz tvoj sužnik, ali kali, ker mi blato brizgaš v oči?“ vskipéla je serd kadiju: pozabil je na svojo dozdajnjó dostojnost, za katero se je ponesti znal vselej.

„Allah bodi s teboj, velemodri kadi!“ posmehoval se mu je Ismael, „ali povédi mi, ker si učen, studenec modrosti, povédi, alkoranova učenka — ali je za neverne kaurine?“

„Ali bi morda svetnike rad zasmehoval, ker se vtičeš v njihove skrivnosti, ktere umó le razlagavci našega alkorana?“ razhudil se je eden izmed ulemov, „kaj za pravovernike?“

„Dekle, ki bi radi kaurinom dali jo nazaj,“ djál je Ismael, „ni zdaj več kristijanka, odrekla se je stari veri, in pravovernica je zdaj.“

„Bog je velik!“ viknil je kadi, na-to pa še ulemi „neizmeren čudodejnik!“

„Čuj, Ismael!“ djál je zdaj paša, ki je nerad razderl svoj sklep, „tri je pravoverniki morajo večno bloditi pred edenom!“

„Kdor pravovernika pusti neverniku v roke, ta je zaklet v sedmi pekel!“ viknil je kadi in zagrozil se.

„Allah Akhbar!“ viknili so še ulemi.

„A duše naših prijateljev?“ povprašal je smélo molah.

„Kdo more za tako osodo?“ djal je kadi.
 „Allah Bismillah!“

Divan je bil končan, Agapijina osoda določena.

„Ob 6000 piastrov sem zdaj,“ momlal je paša, „pa saj ni še vse raje konec, Bismillah!“

V.

„Velik je Bog! in kdo more za osodo kaj?“
 — S temi besédami je bila določena za Bolgarsko osoda. Drugi dan sta Agapijina roditelja stala pred pašinim serajlom, en Arbanaš je pa pri njima stal, da niso zasramovali ju Turci, kajti mož-beséda je hotel biti Ismael. Skerbel je, da oča in mati ne bi razžaljena stopila v serajl: poslal je Arbanaša k vratom, naj ju pripelje noter. Pa ni bila prazna ta previdnost: cela druhal Turkov se je bila stepla na ulico, in vsak je pobiral kamenje in blato, da bi metali v kristijanska psa. Ker je pa Arbanaš spremljal kaurina, ni smela z uzde njihova sveta jeza, mirna je morala biti vsa druhal.

Ali tako je junaškega Gavрила vzela ta noč, da je za deset lét postaral se. In ta stara mati, — edíno déte je iméla, pa še to hčer so jej vzeli. Oblačen ima obraz. Gorjé zá-njo, strašno gorjé! Nič več že nima solzá, ustnice se jej tresó, taka je, kakor bi kerč lomil jo.

Allah Akhbar! Bog je velik, kdo more za osodo? Allah Bismillah! — Prišla sta v serajl roditelja, videla sta svojo Agapijo, mati in hči — jokati ste začeli obe, celó oča se ni mogel izderžati; objela ga je hči in nekaj šepnila mu na uho. Starček je kar ostermel, oterl si solze in sam opomnil ženo, da morata zopet nazaj. Ali kdo more ljubezen do otroka zadušiti v maternem sercu? — ločila se je mati od svoje hčeri, ali zopet ste se zgrudili druga drugej v naročje. Ko so pa prišli kavasi, prijeli so mater in iztergali jo Agapiji iz naročja; in ko so se duri zaperle za njo in za očetom, zgrudila se je Agapija na tla. Ali sužnice so prihitéle in v harem odnesle kaduno, Ismael je pa radosten rokemencal si in plesal, da bode pil iz čaše razkošnosti in milosti krasne Bolgarke, tako da se opojí. *Kratkovidnež!*

Ali Mustafa-paša se nesterpljivo valja na blazinah: „Presneto, — žal mi je, ker ta stari pès nazaj nese novce,“ godernjá sam zá-se. Ali, razvedril se mu je na enkrat obraz. Tleskne in sužnik stopi v sobo. Djal mu je, naj molah precej pride k njemu. „Kdor modrost gleda zmirom v studencu, ta se velikrat goljufá, časi jo najde pa v naperstku, in kakor bi trenil premoti človeka. — „Idi, pa 20 jezdicev vzemi s seboj,“ ukazal je molahu, „dirjajte za starim kaurinom, za očetom bajraktarjeve kadune, vzemi

mu novce, in ako se ti poljubi, daj mu jih nekoliko po podplatih.“

„Ali je tvoja resnica to,“ povpraša molah. Še nobenkrat se ni mudil, zdaj se pa; čuden se mu zdí ta ukaz. Ali Ismael ljubi svojo kaduno. Vse ima in dobí, kar hoče, ker je pašin milček; zató je začel misliti, ali bi storil ali ne to, ker Ismael bi se utegnil maščevati in glavo hotéti zató, paša pa, da mu dovoli, kakor kak kostanj olupiti, zató je tako ostermel molah, ter povprašal pašo, ali rés.

„Kaj méniš, da sem kaurin, da sem sužnik svoje besede?“ zaderl se je paša. „Idi pa stori, kar sem ti ukazal!“

Stari Gavriilo je sam šel domú s svojo ženo. Uboga mati! bolj je opotékala se nego šla, večkrat je moral pod pazduho prijeti jo mož in peljati.

„Hči moja! zlata hči! drago moje déte!“ jadovala je neprenehoma in na pomoč klicala Réšnika in njegova Roditelja.

Gavriilo je šel pa po konci. Moško je stopal in smelo gledal okoli; kar mu je bila Agapija šepnila na uho, to je tako ojunačilo ga, da ni nič maral za vse drúgo.“

„Nehaj tožiti nehaj,“ začel je napósled tolažiti ženo; bližala sta se že goram, kjer je Miloš s svojimi hajduci čakal ju v soteski in prežal na Turke, tako kakor sokol na zver.

„Nehaj jadovati, rés je — hči nama je vzeta, ali v večnosti se zopet vidimo — gotovo, védi! zvésto je njeno serce Bogu in — ali čemu bi ti pravil to, pogledi, ali vidiš, jaz sem pa pokojen, no — pa hči morda ni moja tako, kakor tvoja, kaj?“

„Oh, nisi je nosil ti pod srcem, nisi imel pri persih! oča nič ne vé, kaj je materna ljubezen,“ odvernila je uboga mati. Nehala je tožiti, ali žalostnih vzdihov, teh ne more tajiti, ne vsušiti vročih solz, čeravno si je otira, — zmirrom se jej vdirajo po licih.

Precej visoko sta že na Balkanu. Ivanico že vidita, pa harambašo Miloša pri njem, ravno kar sta ju zagledala. Ta dva pa že kdaj vidita roditelja, ali ker gresta sama, zató ne gresta naproti; zadosti, da oča in mati sama gresta nazaj, že vésta, kaj to znamenjuje.

Ali Ivanice ni nič več obupnost lomila, kakor prej ta dan, ko so bili nevésto vzeli mu; globoka žal se mu je pa vendar-le javila na obličji, ali moško je dušil britkost. Ko je bil zagledal nevéstina roditelja — sama, bliskati se mu je začelo oko, kerčevito je Milošu stisnil roko, na znamenje, kaka bolést mu buri v sercu, s pestjo pa zažugal proti Nišu; pokojno je stal, ali iz očí mu je švigal divij ogenj, maščevalnost plamikala iz njih. Na plečih se mu je zibala

dolga ročnica, za pasom pa je imel kratek, ali oster handžar, brez kterega ni noben hajduk.

Ko je bil Gavriilo s ženo prišel k njima, še zmirom je molčal Ivanica, nič ni spregovoril; tudi Miloš je teško pogledal Gavrila.

„Agapija je ostala v Nišu,“ djalo je pokojno starček, „pomohamedanila se je.“

„Ali da je zatajila Boga?!“ viknil je Ivanica na pol žalosten, na pol serdit.

„Serce jej nič ne vé za to, kar je morala obljubiti,“ djalo je stari Gavriilo, „pomohamedanila se je, saj se je morala. Moja hči je ponos zá-me, ali mi verjameš, Ivanica?“

Mladeneč pa ni nič odgovoril, ampak roko je podal mu, objel mater, beséde pa nobene ne spregovoril.

Miloš je pa le stal vès zamišljen; dolgo je mislil, neka važna misel mu je šinila v glavo. Kmalo je sklenil, kmalo premislil se. „No, tako tedaj, v božjem imenu, naj bode!“ spregovoril je napósled na glas in obernil se k Gavrilu: „Povédi mi, brate! kako misli tvoja hči opehariti, kako prekaníti in pogubiti vragove Kristusove vere?“

„Kratke so bile njene besede,“ odgovoril je starček. „Jaz sem nastroj v božjih rokah, z menoj pokonča naše vragove Gospod.“ To so njene beséde, in jaz poznam svojo hčer, verjamem njenim besédam, kakor svetemu evangeliju.“

„Skrivnostne so pa vendar,“ opazil je Miloš sam zá-se in dalje govoril: „Kdo bi mogel celej osnovi seči do korena, do vséh zamer, ktere tičé v teh besédah? — Ali je že tako ali tako, rojeni so hajduci zató, da živé in Turke bijó, in saj bratje so se že naterpéli, štirnajst dni prej ali poznej, Gospod Bog, naš véliki Gospod nam pomózi, — kar začnem zdaj precej, kaj bi neki to!“

V roko je vzel čapko z glave in šel, ona dva oba za njim, mati je pa ostala in pokleknila: „Gospod usmili se nas — ubozih mater, v tém boji nam pomerjó sinovi!“

Nad njimi, na granitni skali, ktera je izmed družih skal sterméla precej visoko, s ktere se je videlo na véliko césto in na vse stranske steze, ki se kakor kozji potje vijó mimo strašnih globél, tam s te skale je nekdo prav močno in na dolgo zažvižgal; Miloš je nekolikokrat poskočil, pogledal doli in videl trumo jezdicev, ki so na konjih derli od Niša in že sosednim goram bližali se.

„Haj, Turci!“ zavpil je harambaša, „ti tepci, menda mislijo hajduke napasti? Haha!“ zasmel se je. „Ali ne, za teboj gredó — Gavriilo, in za tvojo ženo. Kaj veljá, gotovo, paši so se sline pocedile, rad bi še novcev, zató pa gredó za vama. Ej, čakite, pošljemo mu raji hajduškega svinca, ne novcev. — Le berž, Gav-

rilo, idi s svojo babo*) mirno po césti naprej, tako kakor ne bi nič vedel, da nam na roke pridejo poganje, da nobeden več ne bode videl niškega zidovja!“

Gavrilo je slušal: šel je s svojo ženo gori naprej.

„Ivanica,“ velel je mladenču, „spréjmi ker-vavi hajduški kerst, idi berž k družim hajdukom — tam-le na bregu na desnem krilu, in zaskočite od zadej pogane. Vi boste v pol-uri lahko na verhu, oni pā še ne.“

Ivanica je ročnico snel s pleč in terdno prijel, spustil se na levo, skakal s skale na skalo in kmalo izpred oči izginil harambaši, ki je bil stopil za tisto steremo skalo, kjer je bila skrita cela truma hajdukov.

Kmaló so se razteknili hajduci in poskrili po kotéh na obéh stranéh ob cesti, — v malem času, pa je vsak bil na svojem kraji, nobenega ni bilo več videti nikjer, kakor bi žive duše ne bilo med témi skalami, tako da še kregulj, ki je krožil nad skalami, že truden — kar naravnost se je vsel na kamen sredi med hajduci.

Teško sta že šla navkreber Agapijina roditelja, prav videlo se jima je to; že sta bila z golih skalnatih tal, in prav blizo lesa na verhu

*) Baba je na Bolgarskem vsaka žena precej po možitvi.

po gori, kjer se po drugi strani vije cesta v pomoravje, doli v dolino.

„Poženite, ne varujte konj, če se vam kaj smilijo podplatje!“ velel je molah jezdicem, „ti nečisti kaurinje imajo urne noge. Le berž za njima, če ne, prekmalo bosta v lesu, in potlej se nam skrijeta; alo, le urno naprej!“ In pošegotali so Turci vsak svojega konja, da so uboge zveste živali kar z odpertimi nozdrami lovile sapo, in skakale čez sterme skale.

Že so ondukej, kjer jih hajduci obdajajo na obeh stranéh. Ta trenutek se prikaže Miloš z rangerjevim peresom na čapki in z napeto ročnico v roci: „Stojte!“ zagermí, „ne novcev, ampak hajduškega svinca ponesete paši! — Za Kristusa in njegovo pravoslavno vero! — Hoj!“ hušknil je. „Hoj!“ hušknili so tudi hajduci, prikazali se izmed skalovja, namerili, sprožili, pok! in smertno ranjeni zarujové Turci, da se je razlegnilo po zraku in odmévalo po skalinah. Polovica Turkov se v kervi valja po tleh.

„Meni se zdí, da smo žerli blato!“ vskliknil je molah — nezadét, obernil konja in ulil jo proti Nišu, dva trije tovarši za njim, drugi so pa pali s konj, zadéti od posameznih hajduških svinčenk.

Miloš je na tla spustil ročnico in gledal za begočimi. „Le dirjajte, le bežite!“ djal je sam zá-se, „saj boste še enkrat žerli blato.“ Komej

je izrekel, zagermé od zdolej ročnice in konji obstojé, Miloševi hajduci pa dvakrat zaporedoma radostno vskriknejo: „Za Kristusa in sveto vero!“

Kmalo na-to je harambaša sedel na kamenu podpert na skalo, hajduci okoli njega, sredi njih pa molah z rokami na herbet zvezanimi; njegov strahopezljivi pogled je pričal, da čaka strašne osode, hajduške osvete. Pod njim je bil ustreljen konj; s svojim gospodom vred se je zavalil na tla in pod njim so hajduci molaha vjeli živega, poškodovan ni bil sicer nič, nič ranjen ne, samo desna noga se mu je bila malo zvila, ker se je bil konj zavalil ná-njo z vso težo. Zvezali so mu roke na herbtu in pred harambašo k sodbi vlekli ga. Najbliže pri harambaši je stal Ivanica in stermel v Turka tako strašno, kakor bi z očmi bil hotel predreti ga. Časi pa časi je pogledal na malo bojišče. Radosten sméh se mu je zibal okoli ust: „Perva osveta za tvojo oskrumbo, Agapija!“ šepnil je, „ali, še živí ta kukavica!“ pogledal je maščevalno Turka, da je mozlemin kar stresnil se in vskriknil: „Život, darujte mi život! rad vam dam zlata in srebra! mnogo bogastva imam v svojem konaku, polovico dam vam, vse dam, pustite mi život. Allah-kérim!“

„Mólči!“ zahudil se je Miloš. „Lehko obétaš, ker nisi s potnim obrazom pridobil si tacega

bogastva, to bogastvo je iz kristijanskih žuljev in naše po Božji pravici. Ali mi hočemo več, ali vés Turek? — le čakí, kmalo izvéš svojo osodo.“

Še nekoliko je pomislil, zavihal berke in začel: „Tako tedaj, Ivanica!“ obernil se je k mladenču. „Tebe je pop Gavra pisati učil, vzemi pero, in če ni pri roci nobenega, ná moje rangerjevo, morebiti bode za kaj, namoči ga v pogansko kri in piši, kar in kakor ti bodem narekaval, piši na ta-le pergament!“ in potegnul je izza persi nekoliko listov, podal mu enega in čakal, da je pripravil se Ivanica.

Kmalo je imel vse. Pokleknil je na koleno, na eno je pa položil pergament. Prinesli so mu glavo, polno kervi, ki je bruhala iz poganskih trupel, Ivanica je namočil pero in k harambaši obernil glavo.

Z grozo je molah gledal vse te priprave, kar derkotali so mu zobjé; sicer je bil bled, opij mu je posušil obraz — in sladnost, zdaj pa vés kar zelen kakor trava. Začel je narekavati Miloš: „Mustafa! paša niški! ti kukavni sužnik pesjega proroka! To je harambaša Miloš ukazal pisati s kervjo tacih ničemurnih poganov, kakoršen ti. Nič več ne bodeš ropal pravoslavnih kristijanov, nič več ne derl za novce, ampak blato boste žerli in hajduški svinec — tí, tvoji begi, age, kavasi, subaši, nizami, Arbanaši in

drugi — vsi, kolikor jih je še tacihs psov, žerli ga boste tako dolgo časa, da poslednji vrag Kristusove vere pogine v tvojem pašaliku. Ti nisi služabnik vrednega carja v Carigradu, car nam je dal hattišerif*) in ima rad rajo, ti si pa pès, in sužnik — hudičev, da véš. To sporočilo ti prinese tvoj molah, in pové, kake novce dajó hajduci; pové ti, kako njihov svinec davi pogane. S tém pismom vred ti prinese pa tudi dvajset glav, glave tvojih 20 momkov, njih trupla pomečemo pa psom, da je raztergajo, pustimo plénečim tičem, naj je razkljujejo in požró, in merhovita trupla cerknjenih špahov. Molah sam pride pa brez nosú, za znamenje, da bodeš védel, da je rés to vse. To ti sporoča harambaša, ki pluje ná-te, Mustafa, paša niški! Amen.“

Kakor je bilo pisano, tako se je tudi zgodilo vse. Odrézali so mertvim Turkom glave, enemu je bila že odrézana, Ivanica je pero namakal vá-njo, molahu pa nos, kterege so vergli k glavam v vrečo, vrečo pa privezali Turku na pleča in gnali ga k Nišu.

Vse niške moslemine je prevzel strah. Kdor je kako létno pristavo imel kje zunej, in da je bil že tam, vsak se je vernil v terdnjavo; kdor je jezdil vèn, da bi jezdaril po pustini, v ka-

*) Pismo, v katerem je car stare pravice kristijanom dal v gülhanskej palači.

koršno Turci izpreminjajo svet okoli mést in svojih pristav, berž se je vernil; in kupci so ustavili svoje karavane, ktere pomladi pošiljajo v Carigrad, v Varno in drugam na tergove, tako so se zbali hajdukov.

Mustafa-paša je pa škripal z zobmi, ko je prebral hajduško pismo in molaha videl tacega. Besen se je valjal po blazini in ruval si brado, ker so se pesjoverci prederznili: tako pismo pisali — njemu, niškemu paši, in mogočno brado tako poblatili. Na brado — prorokovo, pri sveti Kaabi, na alkoran in Allaha, na vse to je prisegel, da se osveti, da se strašno zmaščuje nad hajduci, nad vsemi kristijani. Precej je sklical divan (senat): bege in uleme, in kmalo je po Nišu šel ukaz: kdor je vojevit, vsak naj zgrabi za orožje, kdor ne, huda kazen ga zadene.

VI.

Hajduci so dobro vedeli za nasledke svojega lista. Na gori Balkanu, ne daleč od malega bojišča, nad katerim krokotajo tiči in obletujejo ga, tam blizo so hajduci imeli važen zbor, po zboru je pa Miloš zopet na čapko nateknil svoje rangerjevo pero, na katerem je rudéla sterjena turška kri, mignil in odkrili so se hajduci.

„V imeni Boga Očeta, in Sina Jezusa Kristusa in Svetega Duha!“ začel je harambaša z

resnim glasom, „vojsko naznanjam, — vojsko s Turkom, z vragom Kristusove vere, — v boj, — v boj s Turkom kličem v imeni sužnega bolgarskega naroda, čegar stiske niso še prederle do ušes svetlemu carju v Carigradu. Bolgarski narod vstaja, da si obvaruje vero, da turška sila v sužnost ne potegne ženstva in otrôk; vstaja narod, da kazní nezveste služabnike svojega carja, ker ne izpolnujejo njegove volje, ampak hudičevo; narod bolgarski vstaja, da bi mogel prosto čestiti svojega Boga, pokojno živeti svojemu carju pod krilom; vstaja, da se oprosti izpod tujčeve pete, da otrese strašne muke, strašne nadloge, v ktere ga je pehnil prokleti Turek. Pomozi nam Gospod, naš Bog! Prosite za nas, vi svetniki, prosite za sužne Bolgarje!“

Sveto navdušeni so hajduci trikrat zageméli: „Amen!“

Ta klic na vojsko: klic na nebotičnem Balkanu s skale — v primerji z Balkanom kakor peščeno zerno v primerji z arabsko puščavo, ta poziv junaškega vodnika hajdukom, prostim, občanskim junakom, ktere so Turci imeli za lupežnike, gorečim za svojo vero, vnetim za narod, plamečim za blagost domovine, ta klic na vojsko je odméval po vseh dolih in gorah, po vseh bolgarskih hišah in vaséh.

Že perve dni precej so k Milošu vréli vsi

junaški, prostejši in domoljubejši prebivavci z goratih krajin med Nišem in Vidimom. Pop Gavra je z vsemi svojimi ljudmi zapustil Leskovec. V levici je visoko deržal križ, v desnici nesel pa goli meč. Za njim so šli od 10 do 12 lét stari mladenčki, za mladenčki jokajoče žene z dojenci ob persih, malo večje otroke so pa za roke peljale s seboj, za materami so šle dekleta s živežem in najzadnji so bili možjé in mladenči z ročnicami čez pleča, s sekirami, kosami, motikami in drugačim orožjem. Vodnik je vzdignil križ tako visoko, da so vsi videli ga, in začel péti: „Gospodine pomiluj! Gospodine smiluj se nas!“ vse to množstvo: moški, ženske in otroci so pa glasno odpévali: „Gospodine smiluj se nas!“

Tako so prišli k Milošu, ki se je bil vstanovil v žlebini v Kotna-Bogacu med pašaliki: vidinskim, niškim in šerkovskim. Vse kristijansko prebivavstvo od Niša in Vidima noter do Vrane šerkovske se je vzdignilo na pervo hajduško znamenje in prišlo na gore, tako da so vse gore in prehode za Drinopoljem hajduci imeli v svoji oblasti, da je zveza med Carigradom in sévernimi mesti bila pretergana.

„Vojska! Kdor je pravoslavni kristijan, vsak naj zgrabi za orožje!“ šli so hajduci iz vasí v vas, ali le po gornjih krajih so za vojsko bili ljudje. Dalje, niže po daljnjih planih okoli Skopja so se le izgovarjali: „Pravoslavni kristijanje smo

tudi mi, ali zdaj na vojsko? — presneto, to ni mogoče!“

„Kako, ali niste prisegli, da vsi na enkrat vstanete in radi umerjete za Kristusovo vero, za njeno slavo, ko bi bilo treba?“

„Prisegli smo — rés,“ ali kdo je pa vedel, da ne bode na jesen, ampak zdaj? Le pogledi, brate, kako krasno mi cvete drevje na vertu, kako krasna je koruza na polji, koliko déla imam, zdaj vendar ne morem družine same pustiti domá!“

Nevolja je obhajala vojne posle. Žugali so bratom, kako pozno se bodo še kesali zaradi svoje mlačnosti.

Glavo je pobésil Miloš, ko so bili nazaj prišli posli in povedali, kaj in kako. Terpko je djal: „Ej, moji rojaci ne ljubijo domovine, če tudi še tako sveto obljubijo, da se hoté žertvovati za domovino, vendar zmirom živé le vsak za svojo rodino in vert. Buzarona, kaj bode iz tega?“

Hajduci so bratom okoli Skopja prorokovali terpljenje, žalostne dnove, — in rés! Divje turške trume so poplavile to krajino, v nekoliko dneh — pa je bilo 150 vasí do tal požganih. Na kole so nabadali moške, skrunili ženske, in nekoliko v plamen pometali jih, nekoliko pa odpeljali v sužnost.

Zdaj še le so začeli Bolgarji: „Aló, na gore,
Agapija.

med hajduke!“ in z vseh strani so hiteli na Balkan Milošu na pomoč.

2000 turških jezdicev se je derzno prignalo med gore. Ali vesel si je roke mencal harambaša: „No, kakor nalašč, kakor tičem na kljun!“ — Vseh teh ošabnih, derznih špahov je komaj kacic 30 ušlo hajdukom in vernilo se jih.

Zdaj se je vzdignil Miloš, zadostno posadko pustil v Kotna-Bogacu, vzel Korvingrad, napal terdnjavo belo Palanko, ki je vsak imel jo za nepremagljivo, in tudi vzel, zajel 600 Arbanašev v njej in dva topova, in odpravil se k Nišu. 10.000 hajdukov in zemljakov je stalo pred Nišem, Miloš je bil pa poveljnik.

Na verhu harema je stala Agapija, zdaj kaduna*) Ismael-bajraktarjeva, in gledala v dalečino. Njena duša je s pogledom vred izletela tje v kristijanski tabor med svoje brate, kajti za mohamedansko vero ni nič vedelo njeno serce, pa tudi nihče ni vprašal je za to, saj dosti, da je rekla, da je mohamedanka, saj pravovernici skor sploh nič ne vedó za svojo vero, kristijane pa vendar prav goreče preganjajo in neutrudno.

Pri nogah je sedela jej na bobku Zulma, tista poterpežljiva sužnica, katero smo bili že prej vzeli v misel. Njo je edino Agapija bila izbrala si za služabnico, ali prav za prav za tovaršico

*) Turška žena.

izmed vseh sužnic v haremu, ktere je bil Ismael dal jej za postrežbo.

Dolgo je Zulma gledala kaduno in čakala, kdaj se oberne. Ali ni mogla pričakati; zato je vstala in stopila k njej, čez ravna ostrešja ž njo vred gledala v dalečino, čez minarete v kristijanski tabor, ali njeno oko se ni dolgo mudilo v taborji, dalje je blodilo, zmirom dalje noter do Balkana, in rada bi bila videla še čez — čez njegove grebene. Povzdihnila je in kakor še zmirom vtopljenjena v svoje misli spregovori: „Rada gledaš čez méstne gradbe na loge po svoji domovini, kaduna mila! Ti vsaj vidiš svoje domovje, ali jaz — oh jaz pa — od kdaj že nisem več videla domače hiše med drevjem tam za morjem v vročem Egiptu. Kakor bi bila še le danes z doma, vse se mi še tako živo giblje pred očmi. Palma, senčnata palma je stala pred očino hišo, daleka oaza je krila pustino, tako kakor zeleno pregrinjalo, oko je plulo po zlatoleskečem pésku kakor po morji. Gledala sem enkrat po tem morji, poslušala, kako šepetajo peščeni valovi, peščeni oblaci, ki je vzdigoval je topli véter; čudna želja je vsplamenéla v meni, v mojej duši: da bi bila Peri, zato da bi mogla preletéti to peščeno morje, da bi videla, kaki čudeži so tam za njim! Ali pregréšila sem se in pri tej priči me je kaznil Allah. Pa hotéla sem le zato videti tamošnje čudeže, da bi bila

o njih kaj povédati mogla svojemu ženinu, ki je bil že dve ovci dal zá-me in šel, da bi pripeljal še velbloda, ker résni, terdi oča brez njega niso hotéli dati svoje hčeri. — Pa prikazali so se beduinje sosednjega neprijateljskega rodú, vzeli me s seboj — in kaj se je godilo z menoj, tega ne pomnim. Ko sem se zopet zavédela, daleč sem že bila od svojega doma: dali so me bili na morji v veliko barko, v večo nego plujejo po Nilu, prodali v Carigradu, gospod me je imel za kaduno v haremu, ali žalost, gorjé, to mi je kmalo vzelo vso krasoto, zató me je prodal, prodal za sužnico v harem niškemu paši, ta pa podaril svojemu ljubljencu Ismaelu bajraktarju, da strežem zdaj njegovim odaliskam in uklanjam se njegovi dragovoljnosti. Bog edini je velik!“

Agapija — da-si je že velikrat slišala to s témi besédami, vendar je pozorno poslušala in spoštljivo, bodi-si da je tako mično znala pripovédavati Zulma, ali pa zató, ker se je Agapijina osoda ujemala sè Zulmino.

„Rés je Bog velik, čudeži se godé z revnimi,“ povzela je, ko je bila nehala Zulma. „Pogledi, Zulma!“ pokazala je na kristijanski tabor, „tam so maščevavci — moji in tvoji, tam so moji bratje, in moj — oh moj Ivanica tudi med njimi,“ šepnila je. „Ali jaz jim dam znamenje, da nisem pozabila na svojega Boga, da

sem le nastroj v njegovi roci,“ nadaljevala je navdušeno; „Zulma, ali si premislila dobro moj čertež?“

„Premislila sem ga, dobro,“ odgovorila je, „in zá-te, za svojo milostno kaduno storim vse. Kdaj moram biti pripravljena?“

„Danes, Zulma, danes!“ objela jo je Agapija. „Kdo vé, jutri moji bratje morebiti prederó že v mesto, mene ne smejo nič več najti, postavim si tak spominek, kakoršnega še nima nobena Bolgarka.“

Zulma je perst položila na usta, Agapija je pa umolknila in ozerla se k vhodu. Ismael je prišel na verh. Otožen se je približal Agapiji.

„Zmirom si tù gori,“ spregovoril je merzlo. — „Allah!“ kakor da bi te pse gledala in radovala se, ker bi radi vjeli nas, kakor podgano v past. Pa nič ne dé, saj bode kmalo konec — vsega: saj kmalo kožo potegnemo čez glavo tém kaurinom.“

„Ne vé m, kdaj in kako da sem se pregréšila, da tako čudno misliš, gospod moj!“ odvernila je Agapija pokorno. „Ali nemara nimaš rad, morebiti mi zavidaš, ker gledam solnce, gledam nebo, ki je tako jasno, tako krasno. Če je to, povédi,“ djala je, kakor bi bila razžaljena, „potlej povém paši, da me že zaničuje Ismael, da se je naveličal me.“

„Saj te ne zaničujem,“ vskliknil je Ismael

strastno. „Ne čestim te tako, kakor svojo kaduno, ampak kakor nebeško hurisko. Kaj pa paša, zakaj si pa njega vzela v misel. Da je njemu ljubezen do tebe vsplamenéla, ko je zagledal te? Allah moja priča! nič čudnega to, čudnejše bi bilo, ko bi ne bilo tako. Ali vendar, ne privošim mu tvojega obimka; rajši bi, da ti poknejo persi in iz njih vzletí tvoj život, da bi tvoja duša obletavala me.“

Podala mu je roko Agapija: „Ti me ljubiš, jaz sem pa zadovoljna,“ djala je hladno. Ismael jo je pa stisnil v svoje naročje: „Dobro vém, da eblissa preží ná-me v tvojem sercu, ali vendar, — ljubim te, kaj morem za to?“

„Če me rés tako ljubiš, kakor praviš,“ prišla ga je Agapija za besédo, „pokaži mi.“

„Pokaži! pokaži!“ razserdil se je strastni Ismael. „Ali nisi še zadosti prepričana, le zmirom „pokaži!“ ti dokazi so zmirom na versti! Ali nisi jatagana vzela mi iz roke? jatagana, s katerim sem rajevcem odsekaval glave in pred noge pokladal? Zdaj moram le gledati, kakó se moji prijatelji slavé na bojišči, vsak kaže ná-me, in ti pesjeverci se posmehujejo: Ha, ta bajraktar! — Allah moja priča, to ne smé tako biti na dalje!“

„Upokoji se, gospod moj!“ začela je hladiti ga Agapija, „ná mojo besedo: še zdaj, potlej te nobenkrat več ne ogovorim za dokaz tvoje

ljubezni, nobene nadlege ti ne bodem več s tém dělala potem!“

„Prorokova modrost je prešinila tvoje serce in njegov milostni vetrič veje, in vpira se v tvoje rožne ustnice!“ viknil je Ismael radostno.

„Ali ne véš, da sem Bolgarka,“ govorila je dalje Agapija, „da nimam tiste navade, da bi se hlinila moškemu, kakor se Turkinje. Danes zvečer bi rada videla vse najmogočnejše niške špahe in bege — zbrane, le samo enkrat potlej pa nobenkrat več ne. Tolikrat in toliko sem že slišala, kako kruti so, da sem že davno zaželéla, da bi videla jih, kaki so vendar, ali so rés tako strašni, tako divji. Ti mi bodeš pa imenoval vsacega posebej, in povédal, kako se je kateri poslavil za islam, ko je mercvaril rajevce, rada bi vsacega poznala tudi po imeni. Tebi se nemara otročje zdí to, ali jaz bi vendar rada videla in po lici poznala najslavnejše zavetnike islamove in videla vse skupaj.

Ismael se je začudil njeni želji in nasmejal: „Zgôdi se tvoja volja!“ djál je, k sebi pritisnil Agapijo, potlej pa urno odšel zaradi priprave k tej slovesnosti, kakoršne do zdaj še nobenkrat niso iméli Turci.

Ali Agapija je pokleknila, povzdignila roke, molila, oserčena vstala in potlej gledala h kristijanskemu taborju: „Z Bogom, mati! Z Bogom oče in ti Ivanica! Z Bogom za zmirom tudi vi

Kristusovi vojščaki, — z Bogom na veke!“ Dve solzi ste se jej uternili po licih, zakrila si je z rokama obličje, tiho izjokala, objela Zulmo in in poljubila, obernila se in vernila s strehe.

VII.

Mustafa-paša se valja na divanu in od same radosti se mu žarí obraz. V roci ima odperto pismo. Dvakrat — trikrat je že prečital ga, pa vsakikrat je jasnejšega lica.

„Allah moja priča!“ djál je, „že sem mislil, da nam brade populijo ti psi kristijanje. Velik je Bog! Ha, kdo je modrejši nego pravovérnik?! V blato naj se skrijó pesjeverci, njihov um pa nič! Pa saj ne more biti drugače! Velik je Bog, pa tudi — češčeno bodi Mohamedovo ime!“

Tako se je radoval paša, pa kaj se ne bi bil? V tém listu je bilo oznanjeno, da mu gresta Hussein in vezir vidímski, z nekterimi polki in Jakub-paša s 6000 Arbanaši na pomoč, da hajduke zapodé izpred Niša, in da kazné rajo, ker je vstala zoper paše zarad roparije, ker pobirajo žene in otroke odpeljujejo.

Ta list mu je bil prinesel nek Evropejec, kristijan, kterega so bili gostoljubno Bolgarji vzeli pod strého in pustili iz taborja v tabor, ker niso mislili na izdajstvo.

Oh! kaj je že vse zarad izdaje preterpel narod, čegar rodú je bil ta nezvéstnik.

V Nišu se vse pripravlja za napad, da bi hajduke na dvéh stranéh napadli in tem gotovejše zmogli. Paša sam je zavsedel konja in vréduje, kaj in kako.

Ali begi in špahi imajo druge priprave, Ismael bajraktar jim je oglasil, da danes po dolgem času zopet bajrak ponese pred pašo, in zato — naj pridejo, da jih pogosti s čibukom in pijačo.

V najkrasnejših kaftanih, oroženi, — drago oroženi se begi in špahi shajajo v Ismaelovem konaku. Jako je veselilo paše, ko je bil izvédel to. „Allah mu je polno čašo milosti izlil na glavo danes. Ti psi hajduci bodo žerli blato, Ismael je že sit ljubezni. To je prav tšelebi,*⁾ pa mi je vendar skor prirasel k sercu. Zdaj pa lahko kaduno kupim od njega!“

Ker so ljudjé videli, kako se begi in špahi pripravljajo, da obiščejo Ismaela, sploh so mislili, da paša in njegovi milostnici imajo vsega obilo, sami morajo pa lakotovati. Veliko se je bilo zbralo jih okoli Ismaelovega konaka, in kedar je kateri beg ali špah prišel, derli so se na-nj: „Tšeleb! za pesji gon ste vi, pa ne za hajduke,“ in zmerom hujše so se derli in jezili, tako da je serail-aga paši moral zatožiti jih, za-nj niso nič marali. „Naj pa blato žró, če druzega

*) Gizdalin.

nimajo, če nimajo kruha!“ razhudil se je paša. „Ali meni menda pečene tice leté v usta?“

Pa rés, hajduci so tako dobro stražili cesto v Niš, da je velika lakota bila v mestu, in sam paša je djál, da ne vé, kaj bode, ako utegne to dolgo časa biti tako, da se kar poda psom kaurinom, pa naj mu poblaté brado.

Lepa družčina je bilo v Ismael-bajraktarjevem konaku. Mogočno so begi sedeli na francoskih divanih in puhali tobak. Veliko je bilo teh imenitnih begov in špahov; pa vendar je bilo vse bolj tiho, rédko je kateri spregovoril, kar sterméli so vsak prèd-se — zadovoljni, da ni treba nič misliti.

Pa na enkrat so se odperle duri in Ismael je v sobo stopil s svojo kaduno: s krasno Agapijo v dragoceni orientalski obleki, kakor boginja s čárovnih krajev. Njena sužnica Zulma je bila povsod pri njej, tudi zdaj je ž njo bila prišla do praga, v sobo pa ni bilo je; zaperla je duri za svojo gospo, zapehnila, zaklenila, vzela ključ, potlej pa šla stran. Persi so se dvigala jej, ne ravno zató, ker je tekla, ampak razburjena so jej bila tako: „Vidim te berzo, oh berzo, dom moj! čez-te poletim v tiste kraje k Peri-im,“ šepetala je in izginila na dolg mostovž, ki se je vil v zemljo.

Vsi begi in špahi, kakor da bi se bili prebudili, ostermé, ko je v sobo stopil Ismael s svojo krasno

kaduno. Kar svet stoji, od začetka Hedžire,*) — še nihče ni slišal, da je kak moslem in svojo ženo pokazal komu, kaj pa zdaj to pomenja?

Debelo so gledali Turci, pozabili na čibuk in kakor norci zijali v krasno Bolgarko. Tacih dražesti še niso nikdar videli in tudi samo med huriskami nadjali se jih v Mohamedovem raji.

Všeč je bilo to Ismaelu, od enega do drugega je peljal kaduno, vsacega jej imenoval in povedal, koliko kristijank je ta odpeljal v sužnost, koliko ta, da sta prišla napósled že pred zadnjega.

Zdaj je odstopila Agapija na srédo sobe, in kakor da bi jo bila merzlična vročina spreletéla: „Hotéla sem izpoznati najkrutejše vragove svojih bratov in sester. Zdaj so vsi tù in rés, vidim jih še pred svojo smertjo, vidim njihove gnjusne obraze. Ismael-bajraktar!“ obernila se je k njemu, kterega so z begi in špahi vred zeló pomračile te beséde: „Rekla sem ti: nikar ne sezaj po mojej česti s svojo derzno roko, če ne, zverneš se, da ne vstaneš več. Ali nič nisi maral za moj opomin, sam si hotel to, zdaj naj se pa zgodi tvoja volja! Kaj menda rés misliš, da sem mohamedanka? Jaz verujem v Boga Očeta, v njegovega edinorojenega Sina in sv. Duha, verujem v trojedinega Boga. Bila sem in sem kristijanka!“

*) Hedžira, doba po Mohamedovem begu.

Vskrik se je razlegnil po sobi, tak vskrik, da tak privrè le iz razburjenih, v serdi kipečih persi. Begi so planili po koncu, Ismael sam je zagrabil za jatagan in hotel kazniti take prederzne beséde, ali pokojno je stala Agapija, samo mignila z roko, in vsi so oči obernili vájno in utihnili, kakor da bi kaka viša moč bila ustavila jih.

„Zastonj vaša serd, zastonj vsa strast!“ govorila je dalje Agapija; „znajte: pod nami je v kleti smodnik, kar na enkrat — pa boste pokopani v serajlovih grobljah.“

Kar ostermeli so begi. Smertni glas so jim bile njene mirne, hladne beséde. Kakor bi Asrael šumel s svojimi perutmi, tako se jim je zdélo. Kinknili so nazaj na sedeže nekteri, nekteri pa kerčevito prijeli se.

Agapija pa je pokleknila in s sklenjenimi rokami začela moliti: „Gospa najsvetejša! Mati Jezusova.“ —

„Allah, Allah!“ vskriknili so Turci in planili in rinili se k durim. Kakor grom s tréskom, tako je zagermelo, in bajraktarjev konak in sosednji domi so v kosih letéli v zrak, kakor plameneča pismena na nočnem nebu — za znamenje, kako kristijanka umira in kako se maščuje nad lupežniki svoje vere in česti! Sto in dvajset najmogočnejših, najimenitnejših špahov je poginilo v bajraktarjevem konaku.

Kristijane je prestrašil ta grom, ta tresek; mislili so, da je sodnji dan, da se svet podira.

„Bog je z nami, bratje!“ vskliknil je Miloš, „poganom je smodnišnica vzletéla v zrak!“

Radosten vskrik se je razlegnil po taborji, in že so začeli hvalo péti Gospodu, kar jim za herbtom zagermé topovi.

Nov strah za kristijane! Precej so védeli, da so izdani, kako bi se bili pa drugače Turci privlekli čez gore, ker so povsod na straži bili hajduci? Z vso serčnostjo so planili na sovražnika, ali kose in motike, kaj so zoper puške, pa še, ker je bilo kristijanov pol manj.

Ker je Miloš precej védel, koliko kerví bi bilo prelite pa zastonj, ker je videl, da je vse izgubljeno, da Bolgarska bode zopet morala pokoriti se, zopet ječati — sužna turškim pašam, zakričal je: „Hajduci — niški, vidímski, — k meni!“

In 15.000 močnih, hrabrih možakov, dobro oroženih, na vse pripravljenih je obsulo ga. „Poslovite se z Bolgarsko, bratje!“ zakričal je glasno, „idite na serbsko mejo, béžite k Serbom in nič ne skerbite, nič se ne bojte za nas!“

Vsa vojska je slišala njegovo povelje, žalosten vskrik se je razlegnil po taborji: „Gospodine, smiluj se nas!“

Obernili so se in udarili jo po naznačeni cesti, po najbližem poti na prosto Serbsko.

Svojim hajdukom pa je Miloš ukazal, naj stopijo naprej, in gledi! prvi roj špahov dere za begočimi, ali hajduci namerijo, sprožijo in konji brez špahov dirjajo nazaj: njihovi gospodarji so pocepali, poderle so jih hajduške svinčenke. Prižene se roj — drugi in tretji, hotéli so predreti in vlti jo za kristijani, ali zastonj!

Ko je Hussein, vidímski vezir videl, da s svojimi najhrabrejšimi vojščaki nič ne more hrabrim hajdukom, ukazal je topove nameriti ná-nje, ali tudi ž njimi ni nobene sile storil hajduški moči.

Le malo po malo se Miloš umiče s svojimi junaci k serbski meji. Pomeknil se je noter do terdnjave Kamenice, ki je kaki dvě uri daleč od Niša. Komej tisoč vojniov ima še, pa še teh je pol poslal na Serbsko, samo kar je imel starih vojščakov, te je prideržal in Ivanico, kateri ni hotel nikamor geniti se od njega.

V tej terdnjavi je čakal družega dne, turškega napada in hajduške smerti v boji z vragom Kristusove vere.

Lesena je bila ograda, ali vendar, ne upajo si je napasti Turci, le izdaleč se vlačijo okoli nje, zažigajo topove in gledajo, kako krogle leté in padajo na terdnjavo.

Videli so to tudi hajduci, videl je Miloš, videl in védel, da mu kmalo smert objame junake. Oj, smili se mu jih, smili teh junakov,

serčnih hajdukov, ki so krepkih pestí in tako bistríh očí; ki skor nikoli nobeden zastonj ne nameri, nobeden zastonj ne sproži svoje puške, — smili se mu jih, ker jim žuga tako gotova smert, ker ne morajo podirati Turkov in jih razmetavati po tléh kakor snopje, ker si ne morejo ležišča postlati ž njihovimi trupli, kakor so vajeni hajduci; serce ga bolí Miloša, ker se smert oddaleč zaganja med-nje, da cepajo kakor psi.

„Ne zapusté me, to vem, da ne!“ žaloval je harambaša, „in jaz ne morem zapustiti Bolgarske, ne morem zapustiti svoje drage domovine, za katero sem se bojeval in potíl skoro trideset lét, ali Bolgarji ne poznajo svoje domovine. Gorjé! gorjé!“ zažugal je. „Ali, vém, kaj moram, da jih ne zadavi smert. Ivanica!“ obernil se je k mladenču, kateri še ni bil nič ranjen, čeravno ni nič ogibal se turškim krog-lam. „Kmalo se ločiva tudi midva, tvoja Agapija se je v Nišu posvetila domovini, med grobljami je njen grob, njen oča je za vero umerl na Gavrini strani, mater je žalost vzela, sam ti si še, samo tebi še lahko razodenem svoje mnenje. Ali tudi ti — z Bogom zdaj!“

Molčé je Ivanica stisnil róko harambaši.

„Bratje, čujte, kaj vam povém!“ ogovoril je zdaj Miloš svoje hajduke. „Čujte poslednjikrat svojega harambašo! — Ne more biti dru-

gače, moram umrėti, pustite me, vse je zastonj. Ali Turek naj ne dobó moje glave, ne pustite mu, da se ne bode bahal ž njo; zažgite terdnjavo, da izgorim, vi pak, — idite na Serbsko, morate! Hvalo vam, bratje, hvalo za vso ljubezen, hvalo za udanost v vseh mojih ukazih, rés — verli hajduci ste bili, to spričalo vam daje vaš harambaša. Molíte zá-me, molite za mertve brate, za vse pravoslavne kristijane, za drago domovino, ktere ne poznajo naši rojaci, molite zá-njo, da jo Gospod oprostí iz sužnosti. In zdaj, — z Bogom, bratje mili!“

Zavzeti so hajduci poslušali svojega harambašo, niso ga uméli, ali kmalo jim je razjasnil vse: potegnil je samokres izza pasa, nameril ga v serce, pogledal k nebu, pošepetal kratko molitev, sprožil — in omahnil. Ivanica ga je prijel, da bi na láhko zgrudil se harambaša, ali turška krogla mu je priletéla v glavo, raznesla jo, zvernila ga za ogrado — in pod Milošem je mertev ležal Ivanica.

Vskriknili so hajduci, ali storili, kakor jim je bil ukazal harambaša: na enkrat je bila terdnjava v ognji, sami so se pa odpravili — prosto na svobodno Serbsko.

Kup pepela je ležalo na mestu, kjer je prej stala terdnjava; nad pepelom je počival pokoj, pokoj počival tudi nad Bolgarsko — mertvaški pokoj.

